

„ყველაფერი იყო მარადიული, სანამ არ დასრულდა“

ავტორი: ალექსეი იურჩაკი

მთარგმნელი: თეკლა ზუხბა

თავი პირველი

გვიანი სოციალიზმი: მარადიული სახელმწიფო

„მიმიკრია ძალზე ცუდი ცნებაა, რადგან იგი ბინარულ ლოგიკას იყენებს სრულიად სხვადასხვაგვარი ბუნების მქონე ფენომენტა აღსაწერად. ნიანგის ტყავი ხის მერქანს არ იმეორებს, ისევე, როგორც ქამელეონი არ იმეორებს მისი საცხოვრებელი გარემოს ფერებს. ვარდისფერი პანტერა არაფერს იმიტირებს, არაფერს იმეორებს - ის სამყაროს უხატავს ფერს - ვარდისფერს ვარდისფერზე“

- ჟილ დელიოზი და ფელიქს გვატარი, *ათასი პლატო: კაპიტალიზმი და მიზოფრენია*¹

მარადიული სახელმწიფო

„ფიქრშიც არ გამივლია, რომ საბჭოთა კავშირში რამე შეიძლებოდა შეცვლილიყო, მის გაქრობაზე აღარაფერს ვამბობ. ამას არავინ ელოდა, არც ბავშვები და არც ზრდასრულები, საყოველთაოდ გავრცელებული იყო განცდა, რომ ყველაფერი მარადიული იქნებოდა,“ ასე ამბობდა ანდრეი მაკარევიჩი, ცნობილი მუსიკოსი² და შემსრულებელი, ერთ-ერთ სატელევიზიო ინტერვიუში (1994). მოგვიანებით, მაკარევიჩი მემუარებში იხსენებდა, რომ მილიონობით საბჭოთა მოქალაქის მსგავსად, მასაც ეგონა, რომ მარადიულ სახელმწიფოში (*Вечное Государство*) ცხოვრობდა (2002, 14). ის, რომ სოციალისტური სისტემა სამუდამოდ ვერ გასტანდა, მაკარევიჩმა 1986-1987 წლებში გაიაზრა - იმ დროს, როცა „ჰერესტროიკის“ (გარდაქმნის) რეფორმებს უკვე მყარად მოეკიდათ ფეხი. საბჭოთა კავშირის უცვლელობისა და ურყევობის დრმა განცდასა და მისი ჩამოშლის მოულოდნელობაზე სხვებიც საუბრობდნენ. და მაინც, მაკარევიჩმა და სხვებმა ძალიან მალე კიდევ ერთი ძალზე უცნაური ფაქტი აღმოაჩინეს: ერთი შეხედვით მოულოდნელი ჩამოშლის მიუხედავად, მათ გააცნობიერეს, რომ, თურმე ამისთვის მზად ყოფილან. იმ წლებში უცნაური პარადოქსი გამოააშკარავდა: მიუხედავად იმისა, რომ სისტემის კოლაფსის დაწყებამდე ის სრულიად წარმოუდგენელი იყო, კოლაფსით გაკვირვებული არავინ დარჩენილა.

¹ Deleuze and Guattari (2002, 11)

² რუსულ როკ-ჯგუფ „Машина Времени“-ს ვოკალისტი

1985 წელს, როცა „გარდაქმნის“ და „დათბობის“ (გამჭვირვალობის, საჯარო დისკუსიის გახსნის) რეფორმები ძალაში შევიდა, საბჭოთა მოქალაქეთა უმრავლესობა რადიკალურ ცვლილებებს არ ელოდა. ამ კამპანიებს ისინი ვერაფრით ასხვავებდნენ იქამდე ჩატარებული, დაუსრულებელი, სახელმწიფოს მიერ ორკესტრირებული სხვა კამპანიებისგან - კამპანიებისგან, რომლებიც იწყებოდნენ და სრულდებოდნენ, ცხოვრება კი ჩვეულებისამებრ გრძელდებოდა. მაგრამ ერთ-ორ წელიწადში საბჭოთა ადამიანებმა ნელ-ნელა გააცნობიერეს, რომ საქმე რაღაც წარმოუდგენელთან ჰქონდათ. ბევრი საუბრობდა უეცარ „ცნობიერების გარდატეხასა“ (*Перелом сознания*) და „უდიდეს შოკზე“ (*Сильнейший шок*), რაც მალევე მღელვარებამ და ცვლილებებში თანამონაწილეობის მზაობამ ჩაანაცვლა. მიუხედავად იმისა, რომ სხვადასხვა ადამიანებმა ეს მომენტი სხვადასხვაგვარად განიცადეს, თავად გამოცდილებას ისინი მსგავსი შინაარსით აღწერენ და უამრავ მათგანს ეს მომენტი მთელი სიცხადით ახსოვს.

ტონია, 1966 წელს ლენინგრადში დაბადებული სკოლის მასწავლებელი, იხსენებს, რომ დაახლოებით 1987 წელს პირველად გაიზურა, მის თვალწინ „რაღაც შეუძლებელი“ (*Что-то невозможное*) ხდებოდა: „მეტროში ვკითხულობდი და უეცრად ძლიერი შოკი დამეუფლა. ეს მომენტი კარგად მახსოვს... ვკითხულობდი ჟურნალ „ახალგაზრდობაში“ [ლიტერატურული პუბლიკაცია *Юность*] ახლახან გამოქვეყნებულ ლევ რაზგონის მოთხრობას „გაუგონარი“ (*Непридуманное*)³. ვერასდროს წარმოვიდგენდი, რომ ამდგვარ რამეს ვინმე სადმე დაბეჭდავდა. ამის შემდეგ პუბლიკაციათა ნაკადი არ გაჩერებულა.“ ინა (დაბადებული 1958 წელს, ქალაქ ლენინგრადში)⁴ იხსენებს, რომ „გაკვირვების პირველი მომენტი“ (*Первый момент удивления*) მასაც დაახლოებით 1987-88 წლებში ეწვია: „ჩემთვის „პერესტროიკა“ [ნიკოლაი] გუმილიოვის, აკმეისტა წრესთან დაახლოებული პოეტის, *Озонок*⁵-ში გამოქვეყნებული რამდენიმე ლექსით იწყება. ამ მოძრაობის პოეზია საბჭოთა კავშირში 1920-იანი წლების შემდეგ აღარ დაბეჭდილა.⁶ ლექსების ხელნაწერთა ასლები ინას უკვე წაკითხული ჰქონდა, მაგრამ მათი სახელმწიფო პუბლიკაციებში გამოჩენა აზრადაც არ მოსვლია. ნაცვლად ლექსებისა, ინას მათი პრესაში გამოჩენა უკვირდა.

ახალ პუბლიკაციათა ნაკადი წარმოუდგენელი მასშტაბებით იზრდებოდა და ყველაფრის კითხვა, ტექსტების მეგობრებთან მიმოცვლა და იმის განხილვა, თუ ვინ რას კითხულობდა, მალევე ეროვნულ ობსესიად იქცა. ლიტერატურული ჟურნალებისა და პერიოდული გამოცემების საჯარო მიმოქცევის მასშტაბი 1987-88 წლებში ასტრონომიულად გაიზარდა - ერთი წლის განმავლობაში ის დაახლოებით გაათმაგდა.⁷ ხშირად ისეც ხდებოდა, რომ საგაზეთო კიოსკებში

³ მემუარებში რაზგონი სტალინისტურ ბანაკებში ცხოვრების ჩვიდმეტწლიან (1938 წლიდან 1955 წლამდე) გამოცდილებას იხსენებს. 1987-88 წლებში ყოველკვირეულ „*Озёнок*“-სა და ახალგაზრდულ ჟურნალ „*Юность*“-ში ბანაკებზე მისი რამდენიმე მოთხრობა გამოქვეყნდა. ეს მოთხრობები მალევე კრებულად გამოიცა.

⁴ ინას შესახებ დაწვრილებით მეოთხე თავში ვისაუბრებ.

⁵ ყოველკვირეული გაზეთი *Озёнок*-ი გარდაქმნის პერიოდის ყველაზე პოპულარული ბეჭდური ხმა იყო.

⁶ პოეტი ნიკოლაი გუმილიოვი, ანა ახმატოვას პირველი ქმარი, 1921 წელს ანტი-ბოლშევიკურ შეთქმულებაში მონაწილეობისთვის დააპატიმრეს და მას მერე მისი პოეზია საბჭოთა კავშირში აღარ დაბეჭდილა. 60 წლის შემდეგ, გარდაქმნის პერიოდში, გამოიკვია, რომ მისი დაპატიმრება „ჩეკას“ (КГБ -ს წინამორბედი) მიერ ორგანიზებული ფაბრიკაცია იყო (Volkov 1995, 537). იხ. მეოთხე თავი გუმილიოვის სიმბოლური მნიშვნელობის შესახებ 1970-1980-იან წლებში.

⁷ თავდაპირველად, 1986 წელს პარტიის რიგით მეცხრამეტე ყრილობის ჩატარების შემდეგ, იმატა ყოველდღიური გაზეთების რიცხვმა. მაგალითისთვის, 1986-87 წლებში გაზეთ „*аргументы и факты*“-ს ტირაჟი რამდენიმე ასეული ათასიდან რამდენიმე მილიონამდე გაიზარდა. 1987 წლის მიწურულს

ზოგიერთი პოპულარული პუბლიკაციის შექმნა შეუძლებელი იყო, რადგან მათ ელვის სისწრაფით ყიდულობდნენ. ყოველკვირეულ ჟურნალ *Огонёк*-ში გამოქვეყნებულ წერილში მკითხველები ადგილობრივ კიოსკებში, გახსნამდე ორი საათით ადრე, დილის 5 საათზე, წარმოქმნილ რიგებზე ჩიოდნენ. ჟურნალის შექმნა ამ გზით თუ შეიძლებოდა. სხვათა მსგავსად ტონიაც ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტი წაეკითხა: „მე და ჩემმა მეგობარმა, კატიამ, ყოველთვიური ლიტერატურული ჟურნალების (*Толстые журналы*) გამოწერას მივყავით ხელი: ვიწერდით „*Октябрь*“-ს, „*Наш современник*“-ს, „*Новый мир*“-ს, „*Знамя*“-ს, „*Юность*“-ს. ვცდილობდით განსხვავებული ჟურნალები გამოგვეწერა, რათა მათი მეგობრებისათვის გაზიარება და მეტ მასალაზე წვდომა შეგვძლებოდა. ჩვენ გარშემო ყველა ასე იქცეოდა. მთელი წელი ამ პუბლიკაციათა გაუთავებელ კითხვაში გავატარე“.

ჟურნალების კითხვამ, სატელევიზიო გადაცემების ყურებამ და მათ შესახებ მეგობრებთან საუბარმა მალე ახალი ენა, თემები, შედარებები, მეტაფორები და იდეები წარმოქმნა, რამაც, საბოლოოდ, დისკურსისა და ცნობიერების ძირეული ცვლილებები გამოიწვია. ამ პროცესის შედეგად 1980-იანი წლების მიწურულს ფართოდ გავრცელდა აზრი, რომლის მიხედვითაც იქამდე მარადიულად მიჩნეული სახელმწიფო სოციალიზმი, სინამდვილეში, დასასრულს უახლოვდებოდა. იტალიელი ლიტერატურათმცოდნე ვიტორიო სტრადა, რომელმაც საბჭოთა კავშირში ტრანსფორმაციის პროცესის დაწყებამდეც საკმაოდ დიდი ხანი დაჰყო, ისტორიის აჩქარების იმ გამოცდილებას, რომელიც მან 1980-იანი წლების საბჭოთა მოქალაქეებში შენიშნა, ასე აღწერდა: „თითქმის არავის, შესაძლოა, არც არავის, წარმოედგინა, რომ კოლაფსი ... ასე მალე, ასე სწრაფად მოხდებოდა. ... განცვიფრებას აღძრავდა ისიც, თუ როდის ან როგორ, დადგა ეს დასასრული“ (Strada 1998, 13).

ამაღელვებელი იყო თავად ცვლილების ასეთი მოულოდნელობაც, ტონიაც კი, ვინც ყოველთვის ამაყობდა საბჭოთა იდენტობით და დისიდენტებისთვის არასდროს დაეჭირა მხარი, მოულოდნელად ახალმა კრიტიკულმა დისკურსმა გაიტაცა და, მისივე სიტყვებით, „აღტაცებული იყო“ იმ ფაქტით, რომ უმრავლესობაც ასე იქცეოდა: „ეს ყველაფერი იმდენად უცარი და მოულოდნელი იყო, რომ მთლიანად ჩამითრია“. ის იხსენებდა, როგორ კითხულობდა „ევგენია გინძბურგის „ციცაბო მარშრუტს“ (Крутоимаршрут)⁸, სოლჟენიცინს, ვასილი გროსმანს:⁹ გროსმანი პირველი იყო, ვინც გააქღერა მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც შეგვეძლო კომუნიზმი ფაშისმის ერთ-ერთ ფორმად წარმოგვედგინა. ასეთი აზრი თავში იქამდე არასდროს მომსვლია. გროსმანს

ყოველდღიურ გაზეთთა რიგებს ყოველკვირეული (მაგ. „*Огонёк*“ და „*Московские новости*“) და „სქელი“, ყოველთვიური ჟურნალებიც (*Новый мир*, *Дружба народов* და სხვები) შეუერთდნენ.

⁸ ევგენია სემიონოვნა, გინძბურგის *Крутоимаршрут*-ის ქვესათაური იყო *Хроникавременкульталичности* (პიროვნების კულტის ეპოქის ქრონიკები). წიგნი წარმოადგენს მემუარს, სადაც ავტორი სტალინის ბანაკებში გატარებულ თვრამეტწლიან პერიოდს აღწერს. მემუარის პირველი ნაწილი 1960-იანი წლების მიწურულს, მეორე კი 1970-იან წლებში გამოქვეყნდა და მრავალი წლის განმავლობაში სამიზნობის სახით არსებობდა. წიგნი, რომელზეც ტონია საუბრობს, საბჭოთა კავშირში ოფიციალურად პირველად 1988 წელს გამოქვეყნდა, ავტორის გარდაცვალებიდან თერთმეტი წლის შემდეგ. ევგენია გინძბურგი ცნობილი მწერლის, ვასილი აქსიონოვის დედაა.

⁹ ვასილი სემიონოვიჩ გროსმანის რომანი, „ცხოვრება და ბედისწერა“ (*Жизнь и судьба*), სადაც ის მეორე მსოფლიო ომისა და სტალინის ბანაკების გამოცდილებებს აღწერს, 1950-1960-იანი წლების მიჯნაზე დაიწერა. კვბ-მ წიგნის კონფისკაცია მოახდინა, რადგან ის ომის საბჭოთა ოფიციალური ნარატივისგან დიამეტრულად განსხვავებულ სურათს ხატავდა. ხელნაწერის ასლი დასავლეთში გააპარეს, სადაც, 1980 წელს, გამოქვეყნდა კიდევ. რომანი საბჭოთა კავშირში ოფიციალურად ავტორის გარდაცვალებიდან ოცდახუთი წლის შემდგომ, 1989 წელს, ლიტერატურულ ჟურნალ *Октябрь*-ში დაიბეჭდა.

ეს ღიად არ უთქვამს - მან უბრალოდ ორივე სისტემის შიგნით არსებული წამების პრაქტიკები შეადარა ერთმანეთს. მახსოვს, როგორ ვკითხულობდი ამ რომანს ოთახში, დივანზე წამოწოლილი, და ვგრძნობდი, რომ ჩემ გარშემო რევოლუციის მძლავრი განცდა იყო გამეფებული. ეს განცდა შემადრწუნებელი იყო. მე განვიცდიდი ცნობიერების გარდატეხას (*Переломсознания*). ამას მოჰყვა ვლადიმირ ვოინოვიჩის წიგნები. ყველაფერს ბიძაჩემს, სლავას, ვუზიარებდი.“

როგორც ეს მონათხრობი და გვიანი 80-იანების უამრავი სხვა ისტორია ცხადყოფს, სისტემის კოლაფსი საბჭოთა ადამიანებისთვის სრულიად მოულოდნელი და წარმოუდგენელი რამ იყო მანამ, სანამ ის მოხდებოდა. და მაინც, როცა ის მოხდა, აღმოჩნდა, რომ ეს პროცესი ლოგიკური და ამაღელვებელი იყო. თავისდა გასაკვირად, ბევრმა აღმოაჩინა, რომ თურმე სისტემის ჩამოშლისთვის ყოველთვის მზად ყოფილა; თურმე მათ სცოდნიათ, რომ სოციალიზმში ცხოვრება უცნაური პარადოქსისგან იყო გამოძერწილი - მოქალაქეებს სისტემა ერთდროულად უძრავად და ურყევად, მყიფედ და მტკიცედ, უფერულად და იმედებით აღსავსედ უნდა განეცადათ. ეს გამოცდილებები საბჭოთა სოციალიზმის შესახებ მნიშვნელოვან კითხვებს ბადებენ: როგორი იყო გვიანი საბჭოთა სისტემის ბუნება და მასში გამეფებული ცხოვრების წესი, რომელსაც საფუძვლად ეს პარადოქსი ედო? რა ტიპის შიდა სისტემურ ცვლილებებს გულისხმობდა ეს პარადოქსი დისკურსის, იდეოლოგიის, სოციალური ურთიერთობების დონეებზე? და კიდევ: როგორი იყო ცოდნის წარმოებისა და კომუნიკაციის ბუნება ამ სისტემაში და რა ფორმებით ხდებოდა მისი დაშიფვრა, ცირკულირება, მიღება და ინტერპრეტირება? ეს კითხვები მიემართება არა საბჭოთა კავშირის დაშლის მიზეზებს, არამედ იმ პირობებს, რომელთაც კოლაფსი გახადეს შესაძლებელი, მაგრამ არა მოსალოდნელი. ეს წიგნი სწორედ ამ კითხვებით ხელმძღვანელობს, რათა გამოიკვლიოს გვიანი სოციალიზმის პერიოდი, ესე იგი დროის ის მონაკვეთი, რომელიც დაახლოებით ოცდაათი წელს - 1950-იანების შუა წლებიდან 1980-იანების შუა წლებამდე, „პერესტროიკის“ პერიოდის დაწყებამდე - გაგრძელდა, პერიოდი, როცა სისტემა მარადიულად მიაჩნდათ. ეს წიგნი ხსენებულ პერიოდს მისი უკანასკნელი თაობის მზერიდან აკვირდება და ყურადღებას ამახვილებს იდეოლოგიასთან, დისკურსთან და რიტუალთან ამ თაობის წარმომადგენელთა მიმართებაზე, ისევე როგორც ამ მიმართებათა ნიადაგზე აღმოცენებულ სხვადასხვა სახის მოულოდნელად წარმოქმნილ მნიშვნელობებზე, საზოგადოებებზე, ურთიერთობებზე, იდენტობებზე, ინტერესებსა და მისწრაფებებზე.

ბინარული სოციალიზმი

ამ წიგნის დაწერის ერთ-ერთი მოტივაცია საბჭოთა სოციალიზმის შესახებ ზოგიერთი პრობლემური დაშვების ეჭვქვეშ დაყენებაა, დაშვებებისა, რომელთა ექსპლიციტური და იმპლიციტური კვლავწარმოება დღესაც მიმდინარეობს არაერთ აკადემიურ და ჟურნალისტურ ტექსტში. ეს საერთო დაშვებები შემდეგს გულისხმობენ: სოციალიზმი „ცუდი“ და „ამორალური“ იყო, ყოველ შემთხვევაში, გარდაქმნის პერიოდის ცვლილებებამდე საბჭოთა ხალხი მას ასე აღიქვამდა და მეტიც - საბჭოთა სოციალიზმის კოლაფსი ამ სიცუდესა და ამორალურობას უკავშირდება. ასეთი დაშვებები იკვეთება საბჭოთა სისტემის აღწერისას გამოყენებულ ტერმინოლოგიაში - მაგალითად ისეთ ფართოდ გავრცელებულ ფრაზებში, როგორიცაა „საბჭოთა რეჟიმი“, რასაც ხშირად დაშვებათა მთელი წყება უძღვის წინ - ისევე როგორც საბჭოთა სინამდვილის აღწერისას გამოყენებულ ბინარულ კატეგორიებში, როგორებიცაა, მაგალითისთვის, ჩაგვრა და წინააღმდეგობა, დევნა და თავისუფლება, სახელმწიფო და ხალხი,

ოფიციალური ეკონომიკა და მეორე ეკონომიკა, ოფიციალური კულტურა და კონტრკულტურა, ტოტალიტარული ენა და წინააღმდეგობის ენა, საჯარო იდენტობა და კერძო იდენტობა, სიმართლე და ტყუილი, სინამდვილე და სიმულაცია, ზნეობრიობა და გარყვნილება და ა.შ.¹⁰ ამგვარმა ტერმინოლოგიებმა დომინანტური პოზიცია დაიკავა, როგორც საბჭოთა სოციალიზმის შესახებ დასავლეთში წარმოებულ, ისე სოციალიზმის დასრულების შემდგომ ყოფილ საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში შექმნილ ტექსტებში.

ამ დისკურსის ყველაზე ექსტრემალურ მაგალითებში საბჭოთა მოქალაქეებს აგენტობის არმქონე სუბიექტებად წარმოგვიდგენენ: ასე წარმოიჩინილ სურათში საბჭოთა მოქალაქეები „კომუნისტურ ღირებულებებს“ ან იმიტომ იზიარებდნენ, რომ ასე დაავალეს, ან კი იმიტომ, რომ მათი კრიტიკული გააზრებისთვის აუცილებელი ხელსაწყოები არ გააჩნდათ. ფრანსუა ტომი ამტკიცებდა, რომ რადგან იდეოლოგიის ენამ ყველგან შეაღწია, ლიგვისტურმა „სიმბოლოებმა დანიშნულებისამებრ ფუნქციონირება შეწყვიტეს“, რითაც საბჭოთა კავშირისგან შექმნეს „სამყარო საზრისის, ხდომილებებისა და ადამიანობის გარეშე“ (Thom 1989, 156). მოგვიანებით, 1990-იანი წლების მიწურულს, ფრენკ ელისი კიდევ უფრო შორს მიდიოდა:

„თუ გონიერებას, საღ აზრსა და კეთილსინდისიერებას საკმარისი სიხშირით შეურაცხყოფ, ინდივიდუალობა დასახიჩრდება და ადამიანურ ინტელექტს ან საძირკველი გამოცდლება ან ისიც გამრუდდება. წარმატებით განადგურდება სიმართლესა და სიცრუეს შორის არსებული წყალგამყოფიც. [...] ასეთ კლიმატში აღზრდილი, შეშინებული და ყოველგვარ ინტელექტუალურ ინიციატივას მოკლებული ჰომო სოვიეტიკუსი ვერაფრით იქნებოდა იმაზე მეტი, ვიდრე პარტიის იდეებისა და სლოგანების გამჟღერებელია. ადამიანზე მეტად ის სათავსოს უფრო მოგვაგონებს, რომელიც პარტიული პოლიტიკის კარნახით უნდა აივსოს და დაიცალოს.“ (Ellis 1998, 208)

მაშინაც კი, როცა მსგავსი ტიპის რეფლექსიებში მოქალაქეებს გარკვეული სახის აგენტობა მაინც აქვთ მინიჭებული, მათ ძახილს ჩაგვრისა და შიშის გამო მაინც არავინ პასუხობს. მაგალითისთვის, ჯონ იანგი საბჭოთა მოქალაქეებს „არაკონფორმულ“ დისიდენტებად განიხილავს, რომლებიც „მთავრობის თვალთმაქცობებს ოფიციალურ ტყუილთან შეპირისპირებული „ფაქტებით“ პასუხობენ [...] დახურულ კარს მიღმა წარმართულ საუბრებში იმედგაცრუებულ მეგობრებთან ერთად, ქესტების ენაში, რომელიც ოჯახის წევრებმა გამოიგონეს მას შემდეგ, რაც განუმტკიცდათ ეჭვი, რომ საიდუმლო პოლიციამ მათ ბინაში მოსასმენი აპარატურა განათავსა, ხელნაწერებში ან აუდიოჩანაწერებში, რომლებიც ხელიდან ხელში გადადიოდნენ“ (Young 1991, 226). ეს ექსტრემალური მაგალითებია, თუმცა ისინი საბჭოთა ცხოვრების კონცეპტუალიზაციის მკაფიოდ გამოკვეთილ ტრენდს აღწერს.¹¹

ბინარული მეტაფორები ფართოდაა გავრცელებული სოციალიზმზე შექმნილ რეტროსპექტიულ ტექსტებშიც, რომლებიც „დაშლის“ შემდგომ შეიქმნა. ამ ტექსტებში საბჭოთა კულტურა დაყოფილია „ოფიციალურ“ და „არაოფიციალურ“ ნაწილებად და სოციოლოგების, უვაროვასა და როგოვის, მიხედვით უკავშირდება 1970-იან წლებში გავრცელებულ კონკრეტულ

¹⁰ ეს დიქტომიები შემდეგ ნაშრომებშია კვლავწარმოებული: Kupin (1999); Shlapentokh (1989); Wierzbicka (1990); Zaslavsky and Fabris (1983); Zemskaia (1996); Zemstov (1984). მოდერნული ბინარული კატეგორიების თანმდევი დაშვებების ზოგადი განხილვისთვის იხ. Mitchell (1990).

¹¹ ამ ჟანრის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ელემენტია იმის გამოხმობა, რასაც მიტჩელი სოციალურ მეცნიერებებში ფართოდ გავრცელებულ „მასტერ მეტაფორას“ (Master Metaphor) უწოდებს, მეტაფორას, რომელიც ძალაუფლებისა და წინააღმდეგობის მიმართებას „დარწმუნებასა და ძალდატანებას შორის წყალგამყოფის გავლების მეშვეობით გაიაზრებს“ (Mitchel 1990, 545).

დისიდენტურ იდეოლოგიას, რომლის მიხედვითაც „[ოფიციალურ] საბჭოთა ჟურნალში კარგი პრინციპულად ვერაფერი დაიბეჭდებოდა და ნამდვილი ტექსტის გამოქვეყნება მხოლოდ არაოფიციალურ პუბლიკაციებში (*სამიზდატი*) ან საზღვარგარეთულ გამოცემებში (*ტამიზდატი*) იყო შესაძლებელი“ (1998). ამ დაყოფის კრიტიკისას უვაროვა და როგოვი გვთავაზობენ, საბჭოთა კულტურა ცენზირებულია (*подцензурная*) და არაცენზირებულის (*неподцензурная*) დაპირისპირებულ წყვილში გავიაზროთ. ტერმინების ასეთი ცვლილება საბჭოთა კავშირში კულტურის წარმოების ორბუნებოვანი ხასიათის წარმოჩენას ემსახურება. თუმცა, მიუხედავად ამისა, ავტორთა მიერ შემოთავაზებულ დახასიათებაში საბჭოთა სინამდვილე მაინც დაიყვანება ბინარულ ოპოზიციასაზე სახელმწიფოსა (ცენზირებული) და მის მიღმა არსებულ საზოგადოებას (არაცენზირებული) შორის და ვერაფრით ხსნის იმ ფაქტს, რომ სოციალიზმის შიგნით, ოფიციალური ცენზურის სფეროში ნებადართული, შეწყნარებული და წახალისებული კულტურული ფენომენები პარტიის იდეოლოგიური ტექსტებისგან მეტ-ნაკლებად მაინც განსხვავდებოდნენ.

ამ ბინარული მოდელების გამძლეობის ერთ-ერთი მიზეზი საბჭოთა სოციალიზმის შესახებ წარმოებული კრიტიკული ცოდნის დიდი ნაწილის კონტექსტსა და გარემოში „ჩაშენებულობა“ (*situatedness*) და გარემო-პირობებიდან გამომდინარეობს (Haraway 1991): ამ ცოდნას აწარმოებდნენ სოციალისტური სისტემის გარეთ ან მომავლიდან წარსულში ყურების პერსპექტივიდან, ანუ იმ კონტექსტებში, სადაც ანტისოციალისტური, არასოციალისტური ან პოსტ-სოციალისტური პოლიტიკური, მორალური და კულტურული დღის წესრიგები და ჭეშმარიტებები დომინირებდნენ. როგორც როგოვის კვლევა აჩვენებს, 1970-იან წლებში, ბრეჟნევის პერიოდში დაწერილი დღიურები და 1990-იან წლებში რეტროსპექტიული პერსპექტივით შექმნილი მემუარები არა მარტო ორი განსხვავებული ხმითა და ენით გვესაუბნებიან, არამედ საბჭოთა სოციალიზმის ყოველდღიურ სინამდვილეს იმპლიციტურად და ექსპლიციტურად, შიგნიდან და გარედან, სხვადასხვაგვარად აფასებენ. მემუარები სოციალისტურ სისტემას ბევრად უფრო კრიტიკულად აღწერენ და როგორც სისტემას, ისე მის შიგნით ავტორის ადგილს იმ ტერმინებში გაიაზრებენ, რომელთა წარმოქმნაც მხოლოდ მომავლიდან წარსულში ყურებისას არის შესაძლებელი (Rogov 1998)¹². როგოვის კვალდაკვალ, პატრიკ სერიოც ამტკიცებს, რომ „პერესტროიკის“ პერიოდის დასკვნით ფაზაში, 1980-იანი წლების მიწურულს, პოლიტიკურად მნიშვნელოვანი გახდა იმის ხაზგასმა, განსაკუთრებით ინტელიგენციის წარმომადგენელთათვის, რომ სოციალიზმში „ადგილი არ ჰქონია ძალაუფლების ენის საკუთრივ ინტელიგენციის ენასთან აღრევას და ეს უკანასკნელი წარმოადგენდა „ერთგვარ თავისუფალ სივრცეს, რომელიც ბრძოლით უნდა განვრცობილიყო“ (Seriot 1992. 205-6). მაგრამ ნარატივი განსხვავებული ენების არსებობის შესახებ მეტწილად „პერესტროიკის“ პერიოდის მიწურულისა და „პერესტროიკის“ შემდგომი ეპოქის რეტროსპექტიული წარმონაქმნია.

მეტიც, ტერმინი „უძრაობა“ (*Зачтота*), რომელიც ბრეჟნევის მმართველობის გავრცელებული მეტსახელია, აგრეთვე რეტროსპექტიული ტერმინია, რომელიც, მოგვიანებით, გორბაჩოვის რეფორმების დროს, დამკვიდრდა, მას შემდეგ, რაც ბრეჟნევის ხანა უკვე დასრულებული იყო და

---

¹² საბჭოთა წარსულის შესახებ 1980-იან და 1990-იან წლებში შექმნილი და გამოქვეყნებული მემუარების ანალიზისთვის იხ. PaPerno (2002).

სოციალისტური სისტემა დაჩქარებული ტრანსფორმაციის¹³ ფაზას გადიოდა. სინამდვილეში გვიანი 1960-70-იანი წლების, ლეონიდ ბრეჟნევის მიერ პარტიის გენერალური მდივნობის, კონკრეტული ისტორიული მახასიათებლების მქონე „პერიოდად“ წარმოდგენა აგრეთვე პერესტროიკის რეტროსპექტიული პროდუქტია. როგოვის თანახმად, „1970-იანი წლების [საბჭოთა] ადამიანს მისი ეპოქის ისტორიულ კოორდინატებზე საკმაოდ ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა. გაცილებით ბუნდოვანი, ვიდრე ეს თავად ამ ადამიანისთვის მოჩანდა 1980 და 1990-იანი წლების პერსპექტივიდან“ (1998. 7). „პერესტროიკის“ კრიტიკულმა დისკურსმა, რომელმაც საბჭოთა წარსულის შესახებ უამრავი უცნობი ფაქტი გამოააშკარავა და კრიტიკულად წარმოაჩინა სინამდვილე, რომელთა შესახებ იმპლიციტურად იქამდეც იცოდნენ, თუმცა ხმამაღლა ვერ საუბრობდნენ, თავისი წვლილი ამ სინამდვილის შესახებ ერთგვარი მითების წარმოქმნაშიც შეიტანა, რასაც 1980-იანი წლების მიწურულს ახლადგამოჩენილი რევოლუციური იდეები და პოლიტიკური დღის წესრიგები კიდევ უფრო მძაფრ შეფერილობას სძენდნენ. გაქრობის პირას მყოფი ამ სისტემის აღწერისას გამოყენებული ბინარული კატეგორიებიდან ბევრმა აღნიშნულ რევოლუციურ კონტექსტში გამორჩეული დატვირთვა შეიძინა.

ამავდროულად, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ამ ბინარული კატეგორიების ფესვები გაცილებით ღრმად მიდის და დასაბამს „ცოდნის რეჟიმთა“ ფართო სპექტრიდან იღებს. ცოდნის ეს რეჟიმები ჩამოყალიბდა ცივი ომის პირობებში, მაშინ, როცა ერთეული „საბჭოთა ბლოკი“ ერთეულ „დასავლეთთან“ ოპოზიციამი განისაზღვრებოდა და თავს განირჩევდა ერთეულ „მესამე სამყაროსგან“. ამ ბინარული კატეგორიების კრიტიკა ავტომატურად მათ უკან არსებული ღრმა დაშვებების დეკონსტრუქციას არ გულისხმობს, მაგალითისთვის, სიუზან გალმა და გაილ კლიგმანმა სახელმწიფო სოციალიზმის კვლევებში გაბატონებული ბინარული დაყოფების ფუნდამენტური კრიტიკა შემოგვთავაზეს: ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ამ საზოგადოებებში „ნაცვლად მკაფიოდ გამიჯნული ოპოზიციებისა, როგორებიცაა „ჩვენ“ „მათ“ წინააღმდეგ ან „კერძო“ „საჯაროს“ წინააღმდეგ, ხსენებული კატეგორიები მუდმივად ერთმანეთში იჭრებოდა და ერთმანეთში გარდამავალი იყო.“¹⁴ ამ მიგნების მიუხედავად, ეს ავტორები საკუთარ კრიტიკას უკავშირებდნენ კიდევ ერთ არგუმენტს, რომლის მიხედვითაც „მფარველობის, ტყუილის, ძარცვის, გარიგებისა და ორპირობის სისტემაში, რომლის მეშვეობითაც მთლიანად სოციალისტური სისტემა ოპერირებდა, მეტნაკლებად, ყველა იყო ჩართული“ და ხშირად „ერთმანეთს ოჯახის წევრები, ახლობლები და უახლოესი მეგობრებიც კი ასმენდნენ“ (Gal and Kligman 2000,51). ისეთ კატეგორიებზე ხაზგასმა, როგორებიც ორპირობა, ტყუილი და დასმენა - რაც ადამიანთა შორის მიმართებებსა და სისტემისადმი დამოკიდებულების მიღმა არსებულ მორალურ დილემებზე მიგვითითებენ, იმპლიციტურად კვლავწარმოებს იმ დაშვებას, რომლის მიხედვითაც სოციალიზმი ამორალურობათა კომპლექსურ ქსელს ეფუძნებოდა.

¹³ იმ ხანად ეს ტერმინი ორ სხვა ტერმინთან - „დათბობასა“ და „გარდაქმნასთან“ მიმართებით გამოიყენებოდა. საჯარო დისკურსში ამ ტერმინებმა ადგილი იქამდე დაიმკვიდრეს - პირველმა 1950-იანი წლებში, ხოლო მეორემ 1985 წელს (Rogov 1998, 7).

¹⁴ სოციალიზმის ანალიზისას გამოყენებული ბინარული კატეგორიების კრიტიკისთვის იხ. Lampland (1995, 273-75, 304).

ყოველდღიური რეალობა

საბჭოთა სისტემამ შემადრწუნებელი ტკივილი, რეპრესია, შიში და თავისუფლების შეზღუდვა წარმოშვა, რასაც დოკუმენტირებული მასალაც კარგად აჩვენებს. მაგრამ სისტემის მხოლოდ ამ მხარეზე ფოკუსირება შორს ვერ წაგვიყვანს, თუ გვსურს, რომ სოციალიზმში ცხოვრების შინაგან პარადოქსთა შესახებ, წინამდებარე ნაშრომში დასმულ კითხვას ვუპასუხოთ. ბინარულ მიდგომებში აუხსნელი რჩება ის საკვანძო მნიშვნელობის მქონე და ერთი შეხედვით პარადოქსული ფაქტი, რომლის მიხედვითაც საბჭოთა მოქალაქეების დიდი ნაწილისთვის სოციალისტური ცხოვრების თანმდევი ფუნდამენტური ღირებულებები, იდეალები და რეალობა (მაგალითისთვის თანასწორობა, თემი, თავდაუზოგავობა, ალტრუიზმი, მეგობრობა, ეთიკური ურთიერთობები, უსაფრთხოება, განათლება, სამუშაო, შემოქმედებითობა და მომავალზე ზრუნვა) უდავოდ მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ მათი ყოველდღიური პრაქტიკები სოციალისტური სახელმწიფოს ოფიციალურ იდეოლოგიაში წარმოდგენილი წესებისა და ნორმების რუტინულ ტრანსგრესიას, გადააზრებას ან სულაც უარყოფას განასხეულებდნენ. ბევრისთვის „სოციალიზმი“, როგორც ღირებულებათა სისტემა და „ნორმალური ცხოვრების“ (*нормальная жизнь*)¹⁵ ყოველდღიური სინამდვილე მაინცდამაინც „სახელმწიფოსა“ და „იდეოლოგიას“ არ უტოლდებოდა; მეტიც, სოციალიზმის ცოცხალი სინამდვილე მათთვის ხშირად სრულიად განსხვავდებოდა სახელმწიფო რიტორიკაში მოწოდებული ოფიციალური ინტერპრეტაციებისგან.

დღესდღეობით გავრცელებული „პოსტ-საბჭოთა ნოსტალგიის“ - ამ კომპლექსური პოსტ-საბჭოთა კონსტრუქტის¹⁶ - უტყუარი მაკონსტრუირებელი ელემენტი იმ ხელშესახები ჰუმანური ღირებულებების, ეთიკის, მეგობრობისა და შემოქმედებითი შესაძლებლობების მონატრებაა, რომელთაც ხშირად სახელმწიფოს დეკლარირებულ მიზნებთან ოპოზიციაში მყოფი სოციალისტური რეალობა შესაძლებელს ხდიდა და რომელთაც სოციალისტურ ყოველდღიურობაში მოწყენილობისა და გაუცხოების განცდებთან ერთად, თავიანთი კუთვნილი, ჩაუნაცვლებელი, ადგილი ეპყრათ. 1995 წელს რუსი ფილოსოფოსი წერდა, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლიდან რამდენიმე წლის შემდეგ გაიზარა, რომ საბჭოთა სინამდვილისათვის დამახასიათებელი შიში და სიფერმკრთალე განუყრელად იყო დაკავშირებული ოპტიმიზმისა და სითბოს არანაკლებ ავთენტურ განცდებთან, რომელთაც „საერთო ცხოვრების სათანადოდ გაწყობილ სივრცეში“ „ადამიანური ბედნიერების“, „კეთილდღეობისა და ნუგეშის“, „გულითადი მოპყრობის, წარმატებისა და წესრიგის“ იმედები უმშვენებდნენ გვერდს (Savchuk 1995). რუსი ფოტოგრაფი, რომელიც იმავე სენტიმენტს იზიარებდა, „ბანალურ აღსარებას“ წარმოთქვამდა, როცა საუბრობდა, რომ პირადად მისთვის „კომუნიზმის მარცხი“, რეტროსპექტივაში ამავედროულად რაღაც ძალზე ინტიმურის, უმანკოსა და იმედებით გამსჭვალულის მარცხიც იყო; მისი ბავშვობისა და ახალგაზრდობის თანმდევი „მგზნებარე გულწრფელობისა და სიალალის“ მარცხი (Vilenskii 1995). ამ რეტროსპექტივათა კრიტიკული გამოკვლევა საბჭოთა სოციალიზმის გასააზრებლად არსებითი მნიშვნელობისაა. თუ ვერ მოვახერხებთ გავიაროთ საბჭოთა მოქალაქეების ცხოვრებაში ფესვადგმული „რეალურად არსებული სოციალიზმის“ ეთიკური და ესთეტიკური პარადოქსები და ვერ გავიარებთ იმ კრეატიულ და პოზიტიურ მნიშვნელობებს,

¹⁵ „ნორმალური ცხოვრების“ დეტალური განხილვისთვის იხ. II და III თავები

¹⁶ პოსტსოციალისტურ სივრცეში „ნოსტალგიის“ ფენომენის ამომწურავ ანალიზისა და ამ ცნების სოციოლოგიური სარგებლიანობის კრიტიკისთვის იხ. Nadkarni and Shevchenko (2004). პოსტსოციალისტური ნოსტალგიის შესახებ იხ. Boym (2001), Berdahl (1999), და Bach (2002)

რომელთაც მოქალაქეები თავიანთ სოციალისტურ ცხოვრებას ანიჭებდნენ - ზოგჯერ სახელმწიფოს დეკლარირებულ მიზნებთან უკონფლიქტოდ, ზოგჯერ მათთან ოპოზიციად, ზოგჯერ კი ისე, რომ ეს მიმართება ხელიდან უსხლტებოდა „ან-ან“ დიქტომიებს - ვერც იმას გავიგებთ, როგორი ტიპის სოციალურ სისტემას წარმოადგენდა სოციალიზმი და რატომ იყო ამ სისტემაში მცხოვრებთათვის მისი უცარი ტრანსფორმაცია ერთდროულად წარმოუდგენელიც და მოსალოდნელიც.

ნეგატიური და პოზიტიური ღირებულებების, გაუცხოებებისა და მიჯაჭვულობების ამ ერთი შეხედვით პარადოქსული ერთობის ანალიზისთვის ისეთი ენაა საჭირო, რომელსაც აღწერისას სოციალისტური სინამდვილე ოფიციალურისა და არაოფიციალურის, სახელმწიფოსა და ხალხის დიქტომიებსა და ცივი ომის იდეოლოგიათა წიაღში ხორცშესხმულ მორალურ კატეგორიებზე არ დაჰყავს. პოსტკოლონიური კვლევების წიაღში აღმოცენებული ბოლოდროინდელი კრიტიკული დისკუსია სოციალისტური კონტექსტისთვის.¹⁷

რელევანტურ რამდენიმე მნიშვნელოვან მიგნებას გვთავაზობს. დიპეშ ჩაკრაბარტი პოსტკოლონიური ისტორიოგრაფიის ზოგიერთ მიმართულებას იმ ენის გამოყენებაში ადანაშაულებს, რომელიც იმპლიციტურად აწარმოებს „ევროპას“, როგორც „სუვერენს, როგორც ყველა - მათ შორის „ინდური“, „ჩინური“, „კენიური“ და ა.შ. - ისტორიის თეორიულ სუბიექტს“ და ამ სხვა ისტორიებს წარმოაჩენს „ვარიაციებად მასტერ-ნარატივისა, რომელსაც „ევროპის ისტორია“ შეიძლება ეწოდოს“ (2000, 27). ჩაკრაბარტის ინიციატივა, ვიპოვოთ ენა, რომელიც პოსტკოლონიურ ისტორიოგრაფიაში ევროპის „მასტერ-ნარატივის“ „პროვინციალიზებასა“ და დეცენტრირებას შეძლებდა, რელევანტურობას სოციალიზმის შესახებ არსებული კრიტიკული ლიტერატურისთვისაც იძენს. მაგრამ სოციალიზმის შემთხვევაში, განსაკუთრებით კი რუსეთში, „პროვინციალიზების“ ობიექტი არა უბრალოდ „ევროპა“, არამედ, კონკრეტულად „დასავლეთ ევროპა“¹⁸ იქნებოდა - პოსტ-საბჭოთა „მასტერ-ნარატივი“ სოციალიზმის ისტორიაში, რომელიც ფარულად და დაუფარავად კვლავაწარმოებს ცივი ომისა და ურთიერთდაპირისპირებულ მხარეებად წარმოდგენილი „პირველი“ და „მეორე“ სამყაროების წიაღში აღმოცენებულ ბინარულ კატეგორიებს.

ეს წიგნიც ამგვარი ენის ძიების, შესაბამისად, სოციალისტური ცხოვრების ზოგიერთი ეთიკური და ესთეტიკური კომპლექსურობისა და იმ კრეატიული, წარმოსახვითი და ხშირად პარადოქსული კულტურული ფორმების აღდგენის მცდელობაა, რა სახესაც ეს კომპლექსურობა იღებდა. ამგვარად დასახულ ამოცანას თან სდევს სირთულე, რომ სოციალიზმის აპრიორულად ნეგატიური სურათი აირიდოს თავიდან და თანაც ისე, რომ თავი მისი რომანტიზების საპირისპირო უკიდურესობაში არ ამოვყოთ. რეალურად არსებული სოციალიზმის იმ რეალობის

¹⁷ ამავედროულად უკიდურესი სიფრთხილით უნდა მოვეკიდოთ მზარდი მასშტაბების მქონე ტრენდს, სოციალიზმსა და კოლონიალიზმს შორის პარალელის გავლებას, რათა შევძლოთ და თავიდან ავირიდოთ პირველის მეორესთან გაიგივება. ამ ორი პროექტის ურთიერთშედარება არ უნდა მოხდეს მათ შორის არსებული ფუნდამენტური მნიშვნელობის მქონე პოლიტიკური, ეთიკური და ესთეტიკური განსხვავებების გაუფრულებების ხარჯზე. როგორც ტიმოთი ბრენანი აჩვენებს, კოლონიალიზმსა და სოციალიზმს შორის არსებული განსხვავებები იკვეთება არა მხოლოდ „იმპერიული“ მიტაცების მეთოდებში ან „ტერიტორიული სუვერენიტეტის, ადმინისტრაციისა და იერარქიის“ ორგანიზებაში, არამედ აჩკარად ჩანს „ესთეტიკურ გემოვნებასა და სოციალურ ღირებულებაში“, „ინტელექტუალურ აფექტსა და მორალურ განზრახვამდე“. (Brennan 2001, 39). აგრეთვე იხ. Beissinger and Young (2002).

¹⁸ იხ. Yurchak (2003b) და Moore (2002); და სოციალისტური ისტორიის ლემპლენდისეული ანალიზი (1995, 336)

წარმოჩენით, სადაც კონტროლი, ძალდატანება, გაუცხოება, შიში და მორალური დილემები განუყრელად იყო დაკავშირებული იდეალებთან, კომუნალურ ეთიკასთან, ღირსებასთან, შემოქმედებითობასა და მომავალზე ზრუნვასთან, ეს წიგნი საბჭოთა სოციალისტური ცხოვრების მჭვრეტელობით გადასინჯვასა და გაადამიანურებას შეეცდება.¹⁹

ლევორის პარადოქსი

დასავლური დემოკრატიის მსგავსად, საბჭოთა სოციალიზმიც მოდერნულობის ნაწილია. ფუკო ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ძალაუფლების ისეთი „პათოლოგიური ფორმებიც“ კი, როგორებიც სტალინიზმი და ფაშიზმია „მიუხედავად მათი ისტორიული გამორჩეულობისა [...] არც თუ ისე ორიგინალურები არიან. ისინი სხვა საზოგადოებებში დამკვიდრებულ მექანიზმებს ეყრდნობიან და განავრცობენ [...] [და] იდეებსა და მექანიზმებს მეტწილად ჩვენი დროის პოლიტიკური რაციონალობისგან სესხულობენ“ (Foucault 1983,209). საბჭოთა სოციალიზმი, როგორც მოდერნული პროექტი, თავის ფუნდამენტურ წინააღმდეგობებს მოდერნულობასთან იზიარებდა.

სოციალიზმის ერთ-ერთი ფუნდამენტური წინააღმდეგობა იმის ვარიაციას წარმოადგენს, რასაც კლოდ ლევორი მოდერნულობის იდეოლოგიის ზოგად პარადოქსს უწოდებდა. ეს პარადოქსი გამოიხატებოდა *იდეოლოგიურ თხრობასა* (რომელიც განმანათლებლობის თეორიულ იდეალებს ირეკლავს) და *იდეოლოგიურ მმართველობას* (რომელიც თანამედროვე სახელმწიფოს პოლიტიკურ ავტორიტეტთან დაკავშირებულ პრაქტიკულ საკითხებში იჩენს თავს) შორის დაყოფაში. პარადოქსი, რომელსაც ამიერიდან „ლევორის პარადოქსად“ მოვიხსენიებთ, ის განსვავს, რომ იდეოლოგიური მმართველობა „საკუთარ წარმოშობასთან დაკავშირებული ნებისმიერი საკითხისგან აბსტრაქტირებულად უნდა არსებობდეს“, მაშასადამე, იდეოლოგიური თხრობის მიღმა რჩებოდეს და შედეგად, აჩვენოს ასეთი თხრობის არასრული ბუნება. სხვა სიტყვებით, იმისათვის, რომ ძალაუფლების კვლავწარმოების პოლიტიკური ფუნქცია შეასრულოს, იდეოლოგიურ დისკურსს პრეტენზია უნდა ჰქონდეს ძალაუფლების მიღმა არსებული „ობიექტური ქმედებების“ წარმოჩენაზე. თუმცა, იმის გამო, რომ „ობიექტური ქმედებების“ ბუნება ძალაუფლების მიღმა არსებობაა, იდეოლოგიური დისკურსი შინაგანად ნაკლულია და სრულად ვერ აღიწერება, რაც, საბოლოო ჯამში, ძირს უთხრის ამ დისკურსის ლეგიტიმურობას, ისევე როგორც იმ ძალაუფლებას, რომელსაც ხსენებული დისკურსი უჭერს მხარს. მოდერნული იდეოლოგიის ნებისმიერი ვერსიისთვის დამახასიათებელი ეს შინაგანი წინააღმდეგობა, ამტკიცებს ლევორი, მხოლოდ და მხოლოდ „ბატონის“ ფიგურით შეიძლება დაიმალოს, „ბატონისა“, რომელიც - იდეოლოგიური დისკურსის *მიღმამდგომად* წარდგენილი და ობიექტური ქმედებების *დისკურსსმიღმა* მცოდნე - დროებით ნიღბავს წინააღმდეგობას მიღმიერი ცოდნის „საკუთარ სხეულში წარმოჩენით“ (1986, 211-12).²⁰ სხვაგვარად, განმანათლებლობის უტოპიურ იდეალებზე დაფუძნებული მოდერნული იდეოლოგიური დისკურსი, ლეგიტიმურობას იძენს მის გარეთ წარმოსახული პოზიციიდან და ლეგიტიმურობის

¹⁹ სოციალიზმის დანახვა წინასწარ განსაზღვრული ბინარული ოპოზიციების მიღმა ასევე დაგვეხმარება გავიაზროთ გლობალური ნეოლიბერალური ჰეგემონიის აღზევების ფენომენი, რომელიც თავადაც პოსტკომუნისტურ მოვლენას წარმოადგენს და ასევე ეჭვქვეშ დავაყენოთ ის წარმოდგენა, რასაც ვენდი ბრაუნი (2003) „*პომო უკონომიკუსს*, როგორც ადამიანის ნორმას“ და ამ ნორმის თანმდევ „*უკონომიკურ*, საზოგადოებრივ, სახელმწიფო და (არა-)მორალურ ფორმაციებს“ უწოდებს.

²⁰ იხ. Bhabha (1990,298); და Žižek (1991a, 145-47).

კრიზისი მაშინ დგება, როცა ხსენებულ წარმოსახვით, ექსტერნალურ პოზიციას ან ეჭვქვეშ აყენებენ ან მთლიანად ანადგურებენ.

კომუნისტურ იდეალებზე დაფუძნებულ საზოგადოებაში ეს პარადოქსი გამოაშკარავდა მაშინ, როცა გაცხადებულ ამოცანებად იყო დასახული სრული გათავისუფლება საზოგადოებისა და ინდივიდისა (კომუნისმის მშენებლობა, ახალი ადამიანის შექმნა) და ამასთან ეს სოციალური და ადამიანი მთლიანად პარტიულ კონტროლშია კონტროლშია შთანთქმებული. საბჭოთა მოქალაქე მთლიანად უნდა დამორჩილებოდა პარტიის ხელმძღვანელობას, გამოემუშავებინა კოლექტივისტური ეთიკა და ჩაეხშო ინდივიდუალიზმი. ამავდროულად ეს მოქალაქე განათლებულ, დამოუკიდებლად მოაზროვნე ინდივიდად უნდა ქცეულიყო, რომელიც ცოდნის შექმნას ესწრაფვის, შემოქმედებითია და ცნობისმოყვარე.²¹ ლეფორის პარადოქსის საბჭოთა ვერსიის განვითარება სულაც არ არის შემთხვევითი, ის თავად რევოლუციური პროექტის პროდუქტია. 1825 წელს სენ-სიმონი, პოლიტიკური, ინტელექტუალური და არტისტული ავანგარდის ადრეული თეორეტიკოსი, ვისი იდეებითაც შთაგონებული იყვნენ მარქსი, ლენინი და რუსი რევოლუციონერები, წერდა, რომ საზოგადოების გათავისუფლების პროექტი პოლიტიკური და ესთეტიკური ავანგარდის ჩამოყალიბებას მოითხოვდა, ავანგარდისა, რომელსაც „საზოგადოებაზე პოზიტიური ძალაუფლება უნდა ჰქონოდა, ეტვირთა ის ფუნქცია, რომელსაც ნამდვილი სამღვდლოება ასრულებს ... ინტელექტუალური უნარ-ჩვევებით აღჭურვილი უნდა გაჭრილიყო წინ“. ეს ავანგარდი, წერდა სენ-სიმონი, უნდა მიემართებოდეს „კაცობრიობის წარმოსახვასა და ემოციას [და] ამგვარად, სათავეში ჩაუდგეს ყველაზე ცოცხალ, ყველაზე გადამწყვეტ ქმედებებს“. ამისათვის ხელოვნება და პოლიტიკა უნდა გაერთიანდნენ „საერთო მისწრაფებისა და საერთო იდეის“ ქვეშ (ციტატისთვის იხ. Egbert 1967, 343).

პოლიტიკური და არტისტული ავანგარდის კრეატიულ ძალად აღქმა, რომელიც საზოგადოების წინ გაძღოლისა და მისი სრულყოფის მიზნით მოტივირებული გამაერთიანებელი იდეით იყო ნაკარნახევი, ამ ტანდემს მძლავრი პარადოქსის წინაშე აყენებდა: წინ გაძღოლისა და სრულყოფის პროცესი პოლიტიკური პროგრამის კონტროლს უნდა დაქვემდებარებოდა და, ამავდროულად, ხსენებული კონტროლისგან თავისუფალიც უნდა ყოფილიყო, რათა მთელი ძალისხმევა უკეთესი მომავლის წარმოების შემოქმედებითი, ექსპერიმენტული და ინოვაციური პროცესისკენ მიემართა (Egbert 1967, 343-46).

რუსულ რევოლუციურ კონტექსტში მოდერნული იდეოლოგიის ეს პარადოქსი ინსტიტუციური ფორმით 1917 წელს მომხდარ ბოლშევიკურ რევოლუციაში გამოვლინდა. კულტურული წარმოების ახლადწამოწყებულ პროცესს ერთდროულად დაევალა რადიკალური სოციალური იდეების განვითარება და ცნობიერების გარევოლუციურება ორი ერთმანეთთან შეუთავსებელი მიზნის მიღწევის გზით: ექსპერიმენტული, ინოვაციური ესთეტიკის განხორციელებით, რომელიც მუდმივად მზად უნდა ყოფილიყო ძველი კანონების დასამხობად და, ამავდროულად, ამ შემოქმედებითი ექსპერიმენტებისა და ინოვაციების პარტია-ავანგარდის მკაცრ კონტროლს დაქვემდებარებით. რევოლუციის გამარჯვებიდან სულ ცოტა ხნის შემდეგ ლენინი კლარა

²¹ლეფორის პარადოქსის ეს ვერსია მისი გვიანდელ კაპიტალიზმში ფუნქციონირების წესს შეგვიძლია შევადაროთ. მაგალითად, სიუზან ბორდო ამტკიცებს, რომ კაპიტალისტური იდეოლოგიითვის დამახასიათებელი პრაქტიკები და მანერები დასავლელ სუბიექტს „ორმაგ მარწუხებში“ აქცევს, სადაც ერთ მხარეს ვორკაპოლიკური ეთიკა და მომხმარებლური სურვილის რეპრესია, მეორე მხარეს კი სურვილთან კაპიტულაცია და დაუყოვნებელი კმაყოფილების მიღწევაა. 1980-იან და 1990-იან წლებში, დასავლეთში გავრცელებულ ანორექსიისა და ბულემიის უპრეცედენტო ეპიდემიებს ბორდო ამ ორმაგი მარწუხების ინტენსიფიკაციას უკავშირებს. (1990)

ცეტიკინს წერდა, რომ კომუნისტებს უფლება არ აქვთ გულხელდაკრეფილნი ისხდნენ და „კულტურული პროცესის“ ქაოტური განვითარება დაუშვან: „ისინი ფხიზელი გონებით უნდა ესწრაფვოდნენ კონტროლი აიღონ მთლიან პროცესზე, რათა მისი შედეგების ფორმირებასა და განსაზღვრაზე იქონიონ გავლენა“ (Arnol'dov et al. 1984, 176). მეორე ინტერნაციონალის წარმომადგენლებს ლენინი სეპარატიზმში სდებდა ბრალს, რადგან, ეს უკანასკნელი ამტკიცებდნენ, რომ ძალაუფლების ხელში ჩაგდება შემდეგ პროლეტარიატმა კრეატიულ, კულტურულ წარმოებასა და ექსპერიმენტებში ჩარევაზე ხელი უნდა აიღოს. ლენინი კი პირიქით, ამტკიცებდა, რომ კომუნისმში კულტურისა და ცნობიერების საბოლოო გათავისუფლების მიზანი მხოლოდ მაშინ შეიძლება ჩაითვალოს მიღწეულად, თუ პარტია კიდევ უფრო მკაცრად გააკონტროლებს კულტურული ცხოვრების ყველა სფეროს. ინდივიდის ჭეშმარიტი გათავისუფლება სპონტანურად ვერ მოხდება, ის უნდა გაანათლონ და განავითარონ. ლენინის დაჟინებული მოთხოვნით ბოლშევიკურმა პარტიამ მიიღო რეზოლუცია, რომლის მიხედვითაც „პროლეტკულტის“ (პროლეტარული კულტურის სახალხო კომისარიატი) ყველა ორგანიზაციას „უპირობო ვალდებულება ჰქონდა თავი *ნარკომპროსის* (განათლების სახალხო კომისარიატის) დაქვემდებარებულ ორგანიზაციათა დამხმარე ორგანოდ მოეაზრებინა“ (Arnol'dov et al. 1984, 176). სხვა სიტყვებით, კულტურული ორგანიზაციები (ინტელექტუალური, სამეცნიერო და არტისტული პრაქტიკის ყველა ფორმა) საგანმანათლებლო და პოლიტიკური ორგანიზაციების დამხმარე ქვემდგომ ორგანოებს წარმოადგენდნენ და კულტურული წარმოების ყველა ფორმა პარტიის სრული ზედამხედველობის ქვეშ უნდა განვითარებულიყო. ამ არგუმენტის მიხედვით, სწორედ ეს ქვემდგომი პოზიციაა ის, რამაც ხსენებულ ორგანიზაციებს საშუალება უნდა მისცენ ახალი საზოგადოების მშენებლობის საქმეში სრულად განავითარონ თავიანთი კრეატიული პოტენციალი.

ამ პარადოქსს ირეკლავდა საბჭოთა სახელმწიფოს მუდმივი შფოთვა, რომელიც კულტურულ წარმოებაზე სახელმწიფო კონტროლის საჯაროდ გამართლებასა და, ამავდროულად, ამ უკანასკნელის დამოუკიდებლობისა და ექსპერიმენტულობის მხარდაჭერის მცდელობას უკავშირდებოდა. საკმაოდ გვიან, 1984 წელს, მოსკოვის მარქსისტულ-ლენინისტური ინსტიტუტის, კულტურის თეორეტიკოსთა კოლექტივის ავტორობით გამოცემული ნაშრომი სახელწოდებით „*კულტურის მარქსისტ-ლენინისტური თეორია*“ (*марксистско-ленинская теория культуры*) კლავინდებურად იცავდა ამ პოზიციას. მაკანნი ამტკიცებენ - ასე იწყებოდა ნაშრომი - რომ ინტელექტუალური, სამეცნიერო და სახელოვნებო სფეროთა ჭეშმარიტად კრიტიკულ კულტურულ პროდუქტს მართვა და კონტროლი არ სჭირდება. ნაშრომი ამტკიცებს, რომ მიუხედავად იმისა, რომ მაკანთა ეს პოზიცია შესაძლოა მთლად მცდარი არ არის, ის მაინც ცალმხრივია და უგულებელყოფს კულტურული წარმოების არარედეციურებად ორბუნებოვნებას, სინამდვილეში - გრძელდება მსჯელობა - კრეატიული შრომის პროდუქტი ერთდროულად „კრეატიული ინდივიდის მკაცრად პრივატული საქმიანობის შედეგაცაა“ და „საზოგადოებისთვის სასარგებლო სამუშაოც“, რომელმაც საზოგადოებაში „სულიერი ღირებულებები“ და „სოციალური ნორმები“ უნდა ჩამოაყალიბოს. სოციალისტურ საზოგადოებაში კულტურული წარმოების ორივე ასპექტი საყოველთაოდ აღიარებული და თანაბრად მნიშვნელოვანია, რამეთუ ამ საზოგადოებაში „ახალი ინდივიდის ფორმირება არა სპონტანურად, არამედ გაცნობიერებულად, მიზნობრივი საგანმანათლებლო შრომის შედეგად ხდება“. ამგვარად, სოციალისტურ კონტექსტში, დამოუკიდებელი შემოქმედებითი შრომა და მისი პარტიული კონტროლი წინააღმდეგობას არ შეიცავს და თანადროულად მიმდინარეობს (Arnol'dov et al. 1984, 176). ნაშრომში განვითარებულ ამ დისკურსში ყურადსაღები არა თავად არგუმენტი, არამედ ის

წარმოსახვითი დებატებია, რომელიც საბჭოთა ისტორიის განმავლობაში რამდენჯერმე განახლდა და სოციალიზმის ცენტრში არსებული გადაულახავი დაძაბულობა გამოააშკარავა.

ამ წინააღმდეგობით იყო განმსჭვალული, როგორც სამედიცინო და სახელოვნებო სფეროები, ისე ცოდნის ფორმები და დისკურსები, რომლთაც საბჭოთა საზოგადოებაში აწარმოებდნენ და ავრცელებდნენ. მომდევნო თავებში ვაჩვენებთ, რომ საბჭოთა ისტორიის ადრულ პერიოდში ამ პარადოქსს პოლიტიკის, მეცნიერებისა და ხელოვნების ავანგარდის წარმომადგენელთა ომანიანი ხმები ნიღბავდა. ისინი საკუთარ თავს მოიაზრებდნენ იდეოლოგიური დისკურსის ველის „მიღმა“ და ამ მიღმიერი პოზიციიდან აკეთებდნენ საჯარო განცხადებებს დისკურსის შესახებ და მის კორექტირებასთან დაკავშირებით. უშუალოდ რევოლუციის შემდგომი წლები შემოქმედებით და ექსპერიმენტულ სამუშაოთა ნამდვილი აფეთქებით გამოირჩეოდა, მაგრამ მოგვიანებით ამ აფეთქებამ გზა ინტელექტუალური ავანგარდისა და მთლიანად ექსპერიმენტული კულტურისა და მეცნიერების რეპრესიას დაუთმო და, შედეგად, მკაცრი და ერთიანი პარტიული კონტროლი მივიღეთ²². ამგვარი ჩანაცვლება შესაძლებელი გახდა და ლოგიკურად წარმოაჩინა თავად რევოლუციური პროექტის იდეოლოგიისთვის დამახასიათებელმა შინაგანმა პარადოქსმა.

ლუფორისეულ „ბატონის“ როლს ახლა უკვე სტალინი თამაშობდა, რომელიც იდეოლოგიური დისკურსის მიღმა იდგა და მის შესახებ სარედაქციო კომენტარებს სწორედ ამ მიღმიერი პოზიციიდან აკეთებდა, რითაც პარადოქსს საკუთარი სხეულით ნიღბავდა. სწორედ ამ ექსტერნალური პოზიციის მეოხებით გახდა შესაძლებელი გამოხატვის პოლიტიკური, არტისტული და სამეცნიერო ფორმების შესახებ იმ მეტადისკურსის საჯარო წარმოება და მასშტაბური გავრცელება, რომელიც მათ შეაფასებდა კანონიკური მარქსისტულ-ლენინისტური დოგმის მიერ შემუშავებული სიზუსტისა და აკურატულობის კრიტერიუმების მიხედვით. სტალინის „ექსტერნალური“, რედაქტორული, პოზიცია დისკურსისა და ცოდნის ყველა ფორმასთან მიმართებით, პოზიცია, რომელიც მას კანონიკაზე წვდომის უნიკალურ პრივილეგიას ანიჭებდა ხსენებულ დისკურსთა და ცოდნათა შესაფასებლად, საკვანძო როლს ასრულებდა იმ ფენომენტთა წარმოქმნაში, რომლებიც მოგვიანებით ამ რეჟიმის სამარკო ნიშნებად იქცნენ: მისი განუზომელი პოლიტიკური ძალაუფლება; მისი პიროვნების კულტი; მისი პირადი ჩართულობა პოლიტიკური განცხადებების, სამეცნიერო სტატიების, ფილმებისა და მუსიკალური კომპოზიციების რედაქტირების პროცესში; პარტიულ ორგანიზაციებში ჩატარებული წმენდის კამპანიები და დიდი ტერორი, რომელსაც მილიონები შეეწირა. სტალინის მმართველობის უკანასკნელ წლებში, განსაკუთრებით კი 1953 წლის შემდეგ - მას შემდეგ, რაც იგი გარდაიცვალა და ამ გარდაცვალებას მისი პიროვნების კულტის დაგმობა მოჰყვა - ზემოთხსენებული მიღმიერი პოზიცია დისკურსთან და ცოდნასთან მიმართებით ერთბაშად აორთქლდა. მოვლენათა ასეთი განვითარების მთავარი შედეგი არა უბრალოდ კონკრეტული ლიდერის დაგმობა, არამედ სახელმწიფო სოციალიზმის დისკურსული რეჟიმის სრული რეორგანიზაცია იყო: აორთქლდა იდეოლოგიური (პოლიტიკური, სამეცნიერო, სახელოვნებო) დისკურსის მიღმიერი პოზიცია, საიდანაც ამ უკანასკნელის შესახებ მეტადისკურსის წარმოება ხდებოდა შესაძლებელი და,

---

²² „სტალინისტური ფაზის“ დასაწყისად გროისი 1932 წლის 23 აპრილს მიიჩნევს, როდესაც პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა გამოსცა განკარგულება, რომლის მიხედვითაც „დამლილად ცხადდებოდა ყველა სახელოვნებო დაჯგუფება და „საბჭოთა შემოქმედებითი მუშაკები“ პროფესიის მიხედვით უნდა გადაწილებულიყვნენ ხელოვანთა, არქიტექტორთა და ა.შ პროფესიულ, გაერთიანებებში“ (Greys 1992,33).

ამრიგად, საჯარო მიმოქცევიდან თავად იდეოლოგიური მეტადისკურსიც გაქრა (ამ პროცესს დეტალურად მეორე თავში დავუბრუნდებით).

რადგან უკვე აღარ ისმოდა საბჭოთა იდეოლოგიისთვის დამახასიათებელი ლეფორის პარადოქსის შემნიღბავი მიღმიერი ხმა, ერთბაშად გამოაშკარავდა მიზანთა და საშუალებათა ურთიერთშეუსაბამობა, რასაც ეს პარადოქსი ემყარებოდა. საბოლოოდ, გვიანი სოციალიზმის პირობებში, ამ ცვლილებას შედეგად საბჭოთა იდეოლოგიური დისკურსის (დაწყებული იდეოლოგიის ენით, დამთავრებული იდეოლოგიური რიტუალების, პრაქტიკებისა და ორგანიზაციების ბუნებით) ძირეული ტრანფორმაცია მოჰყვა. ტრანფორმაციამ ცხადყო, რომ გაცილებით ნაკლებ მნიშვნელობას ატარებდა იდეოლოგიური გამოხატულებების „უშუალო“ (რეფერენციული) საზრისების ამოკითხვა, ვიდრე მათი ზუსტი სტრუქტურული ფორმების კვლავწარმოება. დისკურსული რეჟიმის ასეთმა გარდაქმნამ, დროთა განმავლობაში, საბჭოთა კულტურის ძირეული ცვლილება გამოიწვია - იმ კონტექსტში, სადაც იდეოლოგიური სიზუსტით ფორმულირებული და განსაზღვრული იყო ფორმები, რიტუალები და ორგანიზება, გაჩნდა სივრცე განუსაზღვრელობის, შემოქმედებითი და არაპროგნოზირებადი შინაარსებისთვის. ასე დაუბრუნდა აჩრდილად საბჭოთა სისტემას ლეფორის პარადოქსი. მან შესაძლებელი გახადა სოციალისტური სისტემის თვითრეინტერპრეტაცია და თვითგანახლება; წარმოქმნა რა წინააღმდეგობის შემცველ გარემოებათა მთელი წყება, რამაც სისტემის კოლაფსი ნგრევის დაწყებისას წარმოაჩინა გაუთვალისწინებელ მოულოდნელობად, ჩამოშლის შემდგომ კი ლოგიკურ მოსალოდნელობად.

აქტები და რიტუალები

საბჭოთა კავშირის მიწურულს იდეოლოგიური გამოხატვის ფორმები - დოკუმენტები, საჯარო განცხადებები, რიტუალიზებული პრაქტიკები, სლოგანები, პოსტერები, მონუმენტები და ურბანული ვიზუალური პროპაგანდის ნიმუშები - უფრო და უფრო ნორმალიზებულ, მოსალოდნელ და ყოველდღიურ სახეს იძენდნენ. დისკურსის ფორმის ასეთი სტანდარტიზაცია მდგრადი განვითარების შედეგი იყო, რომელიც სათავეს 1950-იანი წლებიდან იღებდა და წარმოადგენდა იმ ექსტერნალური რელაქტორული ხმის დადუმების შედეგს, რომელიც უწინ ამ დისკურსზე კომენტირებდა. ამ ცვლილებით იდეოლოგიური გამოხატვის ფორმამ შეიძინა სიმყარე და გამეორებადობა - იგი ერთი კონტექტიდან მეორეში უცვლელად გადადიოდა. აუცილებელი აღარ იყო მათი პირადაპირი მნიშვნელობით წაკითხვა - ყოველ შემთხვევაში, კონტექსტთა უმრავლესობაში ასე იყო - რათა მათი ჰეგემონური რეპრეზენტაციის ელემენტებად შეუფერხებელი ფუნქციონირება გამხდარიყო შესაძლებელი. დისკურსის ეს ფიქსირებული და ნორმალიზებული სისტემა იმას წააგავდა, რასაც ბახტინი „ავტორიტეტულ დისკურსს“ (*авторитетное слово*) უწოდებდა. ბახტინისთვის ავტორიტეტული დისკურსი კოჰერენტულობას იძენს მკაცრი ექსტერნალური იდეისა თუ დოგმის (რელიგიური, პოლიტიკური და სხვა) მეოხებით და დროის კონკრეტული მონაკვეთისთვის დამახასიათებელ დისკურსულ რეჟიმში კონკრეტულ ადგილს იკავებს. ასეთ დისკურსს ორი ძირითადი მახასიათებელი აქვს, პირველი: ავტორიტეტული დისკურსი მკაცრად ემიჯნება დისკურსის ყველა სხვა ტიპს, რომელიც მასთან თანაარსებობს, რადგან ის კოდირებულია გამორჩეული სახის „ტექსტით“ (script). ეს კი იმას გულისხმობს, რომ ეს დისკურსი სხვა დისკურსებისგან დამოუკიდებელია, მათი წინამორბედია და სხვა დისკურსები მასზე გავლენას ვერ იქონიებს. მეორე: დისკურსის სხვა ტიპები ავტორიტეტული დისკურსის გარშემო ორგანიზდებიან. მათი არსებობა დამოკიდებულია იმაზე,

თუ როგორ პოზიციონირებენ ავტორიტეტულ დისკურსთან მიმართებით, როგორ მიემართებიან მას - ციტირებენ, ხოტბას ასხამენ, თარგმნიან, პრაქტიკულ გამოყენებას უძებნიან და ა.შ. - მაგრამ დისკურსის ამ ტიპებს ავტორიტეტული დისკურსის კოდში ჩარევა და მისი შეცვლა არ ძალუძთ. განურჩევლად იმისა, წარმატებული არის თუ არა ფიქსირებული და დემარკირებული ავტორიტეტული დისკურსი ავტორთა და პუბლიკათა დარწმუნების საქმეში, ეს უკანასკნელნი მას შეუვალ და „მაშასადამე“ უაპელაციო მოცემულობად აღიქვამენ (Bakhtin 1994, 342—43)²³. იმის ნათელსაყოფად, რომ გვიანი სოციალიზმის პერიოდში ეს ახლადნორმალიზებული საბჭოთა იდეოლოგიური დისკურსი საზრისის, როგორც ერთგვარი იდეოლოგიის (ამ სიტყვის ყოველდღიური გაგებით) დონეზე აღარ ფუნქციონირებდა, ამიერიდან მას „ავტორიტეტული დისკურსის“ ტერმინით მოვიხსენიებთ.

გვიანი სოციალიზმის პერიოდში საბჭოთა იდეოლოგიის ფუნქციონირების წესის ამგვარ ცვლილებას კარგად ასახავდა ის, თუ როგორ მონაწილეობდნენ საბჭოთა მოქალაქეები იდეოლოგიურ რიტუალებსა და ღონისძიებებში, რის შესახებაც არაერთი ეთნოგრაფიული ანალიზი მოგვითხობს. მაგალითად, საყოველთაოდ ცნობილია, რომ 1960-იანი წლებიდან მოყოლებული, საბჭოთა მოქალაქეების უმრავლესობა მონაწილეობას იღებდა სხვადასხვა ქალაქში გამართულ პირველი მაისისა და რევოლუციის დღის დემონსტრაციებში. ასეთი დემონსტრაციების აპოთეოზს წარმოადგენდა სახალხო მსვლელობა ცენტრალურ მოედანზე, ქალაქის პარტიულ ჩინოვნიკთა დასახანად, რომლებიც შემადგენელი პლატფორმიდან ხელს უქნევდნენ მათ თვალწინ მიმავალ მასებს. მოქალაქეები შეძახილებით ხვდებოდნენ ოფიციალურ სლოგანებს, რომლებიც ხმის გამაძლიერებლებიდან ქუხდნენ და ამ ასიათასთა ქუხილი შთამბეჭდავად და ერთხმად ისმოდა. იმჟამინდელი საბჭოთა გაზეთების თანახმად, ეს მასშტაბური ღონისძიებები „მთელი დამაჯერებლობით აჩვენებდა პარტიისა და ხალხის ურყევ ერთობას...“ (Правда, 1981 წლის 2 მაისი). მაგრამ, სინამდვილეში, დემონსტრაციებში მონაწილე მოქალაქეთა უმრავლესობა სლოგანებს ყურადღებას სულაც არ აქცევდა და ბევრ მათგანს წარმოადგენდაც კი არ ჰქონდა, თუ ვინ იყო გამოსახული პოლიტიკოსი იმ პორტრეტზე, რომელსაც ხელით ატარებდა.

საბჭოთა მოქალაქეების უმრავლესობა რეგულარულად მონაწილეობდა სახელმწიფოს მიერ ორგანიზებულ სხვაგანსხვა არჩევნებშიც, სადაც ქალაქისა თუ ოლქის სამთავრობო პოზიციებს ანაწილებდნენ. როგორც წესი, ამ არჩევნებში ერთადერთი ოფიციალური კანდიდატი იყო წარდგენილი და ის ყველა შემთხვევაში ხმათა აბსოლუტურ უმრავლესობას იღებდა, მიუხედავად იმისა, რომ, რეალურად, ამომრჩევლებმა ან საერთოდ არ იცოდნენ ვის ირჩევდნენ ან არ აინტერესებდათ. სერგეი (დაბადებული 1962 წელს) იხენებს: „როგორც წესი, არც ის ვიცოდი, რა არჩევნებში ვიღებდი მონაწილეობას და არც ის, თუ ვის ვირჩევდი. მივდიოდი ჩემს საარჩევნო უბანზე, ვიღებდი ბიულეტენს, რომელზეც კანდიდატის სახელი ეწერა და ყუთში ვაგდებდი, სულ ეს იყო მთელი პროცედურა, რამდენიმე წუთში კანდიდატის სახელიც კი მავიწყებოდა. არ მახსენდება მედარდოს იმაზე, რომ არჩევნებით დაინტერესებული არ ვყოფილვარ, ან იმაზე,

---

²³ მაიკლ ჰოლკვისტი განმარტავს, რომ ავტორიტეტული დისკურსი წარმოადგენს „პრივილეგირებულ ენას, რომელიც გარედან მოგვეცემა, ის დისტანცირებული, ტაბუირებული ენაა და მისი დამდგენელი კონტექსტი ენასთან თამამის საშუალებას არ იძლევა (მაგალითისთვის, ასეთ ენას წარმოადგენს საკრალური მნიშვნელობის რელიგიური ტექსტი). ის გადმოგვეცემა და ჩვენზე დიდ ძალაუფლებას ფლობს მანამ, სანამ ეს ძალაუფლება ძლევა მოსილია. მაგრამ როგორც კი ძალაუფლება დაემხო, ისიც მაშინვე ლეშად, რელიკვიად იქცევა“ (Bakhtin 1994, 424).

რომ ეს არჩევნები „ფარსი“ იყო.“ ახალგაზრდების უმრავლესობა რეგულარულად ესწრებოდა კომსომოლის (ახალგაზრდების კომუნისტური კავშირი) შეხვედრებს სკოლებში, სასწავლებლებში, ქარხნებსა და სხვა დაწესებულებებში. არც თუ ისე იშვიათად, ასეთ შეხვედრებზე მოქალაქეები პროცედურებში მონაწილეობდნენ მათთვის უშუალო შინაარსისთვის ყურადღების მიქცევის გარეშე. ასე მაგალითად, ისინი ხმას აძლევდნენ რეზოლუციებს ისე, რომ არ იცოდნენ რა ეწერა მათში. ყოველთვის ასე არ ხდებოდა, მაგრამ დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ გაბატონებული პარადიგმა ასეთი იყო. როცა საქმე მომცრო ჯგუფებს ეხებოდა, კომსომოლის სავალდებულო შეხვედრებს ხშირად არც კი ატარებდნენ და ისე აჯამებდნენ მათ შედეგებს. ანა (დაბადებული 1961 წელს) იხსენებს კომსომოლის რეგულარულ შეხვედრებს, რომლებიც სტუდენტთა ჯგუფებთან ტარდებოდა (დაახლოებით 20-25 ადამიანი) 1980-იანი წლების დასაწყისში, უნივერსიტეტში სადაც „კომსორგი“ (კრების რწმუნებული) ხშირად გამოდიოდა ასეთი ინიციატივით: „იქნებ დაგვეწერა, რომ შეხვედრაც ჩავატარეთ და გადაწყვეტილებაც მივიღეთ ისე, რომ დისკურსია საჭირო არ იყოს. მესმის, რომ ყველას სახლში, თავის საქმეებზე ეჩქარება.“

რა დასკვნა შეგვიძლია გამოვიტანოთ იმ ქმედებებზე დაკვირვებიდან, რომლებიც მოქალაქეთა მასობრივ ჩართულობასა და მხარდაჭერას მოითხოვდნენ, მაგრამ, ამავდროულად, ადამიანები სულაც არ აქცევდნენ ყურადღებას რიტუალიზებულ აქტთა და განცხადებათა უშუალო მნიშვნელობებს? შეგვიძლია თუ არა ვუწოდოთ მათ მასკარადი და ფარსი, რომელსაც სახელმწიფოს მხერისა და კოლექტიური ზედამხედველობის ანგარიშგასაწევად, საჯაროდ დგამდნენ? ამ წიგნის თეზისი ის გახლავთ, რომ აღნიშნულ ქმედებათა ასეთი რედუცირება გაუმართლებელია და გვთავაზობს მათი ინტერპრეტაციის განსხვავებულ ვერსიას. გვიანი სოციალიზმისთვის ენდემურ პარადოქსთა გასააზრებლად არსებითად მნიშვნელოვანია იმის გამოკვლევა, თუ როგორ ოპერირებდნენ ეს რიტუალიზებული ღონისძიებები და ტექსტები და რა მნიშვნელობას ატარებდნენ ისინი მათთვის, ვინც ამ ღონისძიებებში მონაწილეობდა. უმეტესად, ეს მხარდაჭერის გამომხატველი ერთსულოვანი ქმედებები, ჟესტები და საუბრები, არა იდეოლოგიურ განცხადებათა, გადაწყვეტილებათა და ფიგურათა უშუალო შინაარსს, არამედ სულ სხვა რამეს უკავშირდებოდნენ. ამ ანალიზის ჩასატარებლად, პირველ რიგში, საჭიროა გავიაზროთ გვიანი სოციალიზმის ის დისკურსული წინაპირობები, რომელშიც აწარმოებდნენ, ავრცელებდნენ და ითავისებდნენ ავტორიტეტულ დისკურსს.

შენიშნული აქტორები

იმის ასახსნელად, თუ როგორ შეიძლებოდა იდეოლოგიური ტექსტებისა და რიტუალების კონტექსტებზე გავლენა ჰქონოდა უცვლელ, ავტორიტეტულ დისკურსს, მაგრამ მათი შინაარსები მაინც და მაინც უშუალოდ არ წაეკითხათ, ერთ-ერთი გავრცელებული მიდგომაა იმის მტკიცება, რომ მოქალაქეები საჯაროდ ისე იქცეოდნენ, თითქოს მხარს უჭერდნენ ზემოთ ხსენებულ სლოგანებსა და რიტუალებს, პრივატულად კი სულ სხვა რამის სწამდათ. ამ მოდელს საფუძვლად უდევს მიმიკრიისა და სიმულაციის თეორიები. პიტერ სლოტერდაიკის ნაშრომებში ამ თეორიათა გავლენიანი ინტერპრეტაციებია მოცემული. „ცინიკური გონების კრიტიკაში“ სლოტერდაიკი ამტკიცებს, რომ თანამედროვე დასავლეთში იდეოლოგიის წარმატებული მუშაობა ეფუძნება არა მარქსის კლასიკურ ფორმულას „ყალბი ცნობიერების“ შესახებ („მათ არ იციან, მაგრამ აკეთებენ“), არამედ იმას, რასაც სლოტერდაიკი „განათლებულ ყალბ ცნობიერებას“ („მათ მშვენივრად იციან რას აკეთებენ, მაგრამ მაინც იმავეს აკეთებენ“) უწოდებს. სლოტერდაიკის

თანახმად, დასავლელ სუბიექტთა დიდი ნაწილი პოსტმოდერნული ცინიკოსია, რომელიც ახირებულად ირგებს იდეოლოგიური ვერამოცნობის ნიღაბს. მან მშვენივრად იცის, რომ სამომხმარებლო საზოგადოება გარდაუვალი რეალობაა, მაგრამ ისიც კარგად უწყის, რომ ეს იდეოლოგია სოციალური სინამდვილის ყალბი რეპრეზენტაციაა (Sloterdijk 1993; Žižek 1991a, 29). ქმედების ეს მოდელი კარგად ეხმიანება სუბალტერნ სუბიექტთა დისკურსის ჯეიმს სკოტისეულ (1990) ანალიზს, სადაც ის აჩვენებს, რომ ეს დისკურსი ორი სხვადასხვა სცენარით, „ოფიციალურითა“ და „ფარულით“ ხელმძღვანელობს. პირველი მათგანი ნიღაბს წარმოადგენს, მეორე კი ნიღბის მიღმა დამალულ ქმმარიტებას. ლიზა ვედენი, სირიაში პრეზიდენტ ასადის „ავტორიტარული“ მმართველობის უახლესი ანალიზისას, სლოტერდაიკსა და სკოტს იშველიებს და ამტკიცებს, რომ საჯაროდ „თავის მოკატუნების“ ხელოვნება, ისე მოქცევა, თითქოს ხელს აწერ იდეოლოგიურ მოთხოვნებს, ჩვეულებრივ მოქალაქეებს საშუალებას აძლევს „თავიანთი ნამდვილი რწმენები საჯაროდ არ გამოიტანონ“ და შეინარჩუნონ „თავისუფალი სივრცე... რწმენასა და რწმენის გათამამებას შორის“ (Wedeen 1999, 82). აღმოსავლეთევროპული სახელმწიფო სოციალიზმის შიგნით ძალაუფლების საფუძვლების ანალიზისას, სლავოი ჟიჟეკიც (1991 a) ქმედების ამ მოდელს იყენებს.

1978 წელს გამოქვეყნებულ ცნობილ ესეიში „უძღურთა ძალაუფლება“, ვაცლავ ჰაველი (1986) 1970-იანი წლების აღმოსავლეთ ევროპაში გაბატონებული სახელმწიფო სოციალიზმის ანალიზისას მსგავს მოდელს ავითარებს. ჰაველის თანახმად, სოციალისტური ჩეხოსლოვაკეთის მოქალაქეები „ტყუილებში“ ცხოვრობდნენ: საჯაროდ ისე იქცეოდნენ, თითქოს მხარს უჭერდნენ იდეოლოგიურ გზავნილებსა და სლოგანებს, პრივატულად კი მათი სიყალბისა სწამდათ. კონფორმიზმის ეს ფორმა, ამტკიცებს ჰაველი, მოქალაქეებს საშუალებას აძლევდა რეჟიმისგან დისტანცია მოეპოვებინათ და პირადი პრობლემებისთვის თავი აერიდებინათ. ასე აზროვნებას ჰაველი მორალური საყვედურის ღირსად თვლიდა (1986,49-51). საბჭოთა რუსულ კონტექსტში მსგავსი მოდელი განავითარა ოლეგ ხარხორდინმა. ის ამტკიცებს, რომ გვიანი საბჭოთა საზოგადოების სუბიექტი ფარისეველია, რომელიც ორ სხვადასხვა სფეროში ქცევის ორ სხვადასხვა ფორმას - „ოფიციალურ საჯაროსა“ და „ფარულ პირადულს“ იყენებს - ამ მოდელის თანახმად, პირმოთნე სუბიექტი ორადაა გაყოფილი: მისი ფარული, ინტიმური თვითი, მხოლოდ „უახლოეს მეგობართა და ოჯახის წევრთა მზერისთვისაა ხელმისაწვდომი, ისიც ხანდახან - ხანდახან ის მათთვისაც კი დაფარულია“ (1999, 357) და ამ ფარისევლობის შემჩნევა მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, როცა ის „მოულოდნელად უარს ამბობს მკაცრ თვითკონტროლზე და [არღვევს] მის უკიდურეს იდუმალებას“ (275).

ყველა ამ მოდელს ერთი საკვანძო პრობლემა აერთიანებს: მიუხედავად იმისა, რომ ისინი გვთავაზობენ იდეოლოგიის ამოცნობასა და ვერამოცნობას შორის ბინარული დაყოფის ალტერნატივას, ასეთი მიდგომა სხვა, არანაკლებ პრობლემურ ბინარულობას წარმოშობს - ბინარულობას „ქმმარიტსა“ და „მცდარს“, „სინამდვილესა“ და „ნიღაბს“, „მამხილებელსა“ და „შემნიღბავს“ შორის. ამ ბინარული მოდელის თანახმად, ისეთი პოლიტიკური აქტები, როგორიც, მაგალითად, ოფიციალური რეზოლუციის მხარდასაჭერად ხმის მიცემა ან პრო-სამთავრობო სლოგანის დემონსტრაციაზე გამოტანაა, უნდა ითარგმნოს „უშუალოდ“ - მოქალაქის მხრიდან სახელმწიფოსთვის გამოცხადებული მხარდაჭერის დეკლარაციები ან გულწრფელი („ნამდვილი“ მხარდაჭერა) უნდა იყოს, ან - მოჩვენებითი (მხარდაჭერის „ფარსი“).²⁴ ასეთი გაგების უკან ენის, ცოდნის, საზრისისა და პიროვნულობის შესახებ არსებული რამდენიმე

²⁴ ასეთი აქტების ანალიზისთვის იხ. Kharkhordin (1999) and Wedeen (1999).

პრობლემატური წინასწარდაშვება დგას. აღნიშნული მოსაზრების თანახმად, ენის ერთადერთ ფუნქციას მისი სამყაროსთან მიმართება და ამ სამყაროს შესახებ ფაქტების ჩამოყალიბება წარმოადგენს. ამიტომ, რომ ასეთ გაგებაზე დაფუძნებული მოდელები ენას ყოფენ „კოდებად“, ოფიციალურ ან საჯარო სცენარებად და ფარულ ან პირად ტრანსკრიპტად²⁵. ამ მსჯელობის მიხედვით, ცოდნის არსებობა წინ უსწრებს დისკურსს. დისკურსი ცოდნას აირეკლავს და არ აწარმოებს მას. შესაბამისად, საზრისი სხვა არაფერია თუ არა ფსიქოლოგიური მდგომარეობა, რომელიც მეტყველის გონებაში მეტყველების აქტამდე²⁶ სრულადაა ფორმირებული. ამ მოდელის მიხედვით, მეტყველი პირი უნიფიცირებული, დასაზღვრული, სუვერენული ინდივიდია, რომელიც „უნიკალურ თვითდადგენილ“ ცნობიერებასა (Mitchell 1990, 545) და „უნიტარულ მეტყველ მეს“ (Hanks 2000, 182) ფლობს და მისი ავთენტური ხმა შეიძლება ან გაცხადდეს, ან - შეინიღოს²⁷.

პერფორმატივი

იმისათვის, რომ გვიანდელი სოციალიზმისა და მისი შინაგანი პარადოქსების ნიუანსირებული ანალიზის არტიკულირება შევძლოთ, გვჭირდება ზემოთ აღწერილი პრობლემური დაშვებების მიღმა წასვლა და იმის გამოკვლევა, თუ როგორ ურთიერთობდნენ ადამიანები სისტემასთან, და რა გზებით აწარმოებდნენ და თარგმნიდნენ თავიანთ სინამდვილეს. ამ წიგნში მოცემული ანალიზი საბჭოთა ყოველდღიურობაში გავრცელებულ დისკურსსა და ცოდნის ფორმებს არ ყოფს ფიქსირებულ და შემოსაზღვრულ სფეროებად ან კოდებად დანაწილებულ ერთეულებად, არამედ მათ განიხილავს პროცესებად, რომელთა შინაარსი წინასწარ არასდროსაა ცნობილი და რომელთა წარმოება და ინტერპრეტირება მუდმივად მიმდინარეობს. (Haraway 1991, 190-91; Fabian 2001, 24).

ენის შესახებ არსებობს არაერთი თეორია, რომელიც ყურადღებას მის აქტიურ და პროცესუალურ ასპექტებზე ამახვილებს. მაგალითისთვის, ვოლოშინოვი ამტკიცებდა, რომ ენის გამოყენება სინამდვილის არეკვლისა და კომუნიკაციის მარტივ ოპერაციებს არ წარმოადგენს, ის კონკრეტული კონტექსტიდან აღმოცენებული პროცესია, სადაც მნიშვნელობები იწარმოება²⁸ (Voloshinov 1986, 86). ენის იმ მოდელების კრიტიკისას, რომელთა მიხედვით ცნობიერება იზოლირებული და შემოსაზღვრულია, ბახტინიც აჩვენებდა, რომ ეს მოდელები უგულებელყოფენ მოვლენების განმაპირობებელ იმ პროცესებს, რომლებიც მუდმივად

---

²⁵ იხ. ენის სკოტისეული მოდელის ამომწურავი კრიტიკა სიუზან გალთან (1995). კრიტიკის სხვა მაგალითებისთვის აგრეთვე იხ. Mitchell (1990), Humphrey (1994), and Oushakine (2001).

²⁶ მსგავსი კრიტიკული მსჯელობისთვის იხ. Rosaldo (1982, 212); Hill and Mannheim (1992); Duranti (1993, 25); Yurchak (2003b).

²⁷ ირონიულია, მაგრამ ამ მოდელებში წარმოდგენილი „გაყოფილი“ ინდივიდის კონცეფციები, სინამდვილეში, პიროვნების უნიტარულ მოდელს ეფუძნება: „გაყოფა“ მაკონსტიტუირებელი ელემენტია თავის მოკატუნების აქტისა, რომელსაც წინასწარ არსებული (გაყოფამდელი) „ინტიმური, ფარული თვითი“ იყენებს, ან სულაც გაითამაშებს, რათა საჯარო მზერას დაემალოს ან პირიქით - ახლო მეგობრებთან გაამჟღავნოს. ამგვარად, სუბიექტის მოდელი, რომელსაც ხარხორდინი გვთავაზობს, შეიცავს სპეციფიკურ დაძაბულობას შენიღბვადი ან გამჟღავნებადი ავთენტური „ინტიმური თვითის“ მფლობელ სუბიექტსა და იმ სუბიექტს შორის, რომელიც შენიღბვისა და გამჟღავნების ამ პროცესთა შედეგია. გაყოფილი სუბიექტის მოდელთა კტირიკისთვის იხ. Strauss (1997).

²⁸ იხ. აგრეთვე Hanks (2000, 143); Hanks (1993, 153n2); Duranti (1997; 1993); Gal (1994)

მიმდინარეობს და აგენტური ბუნება აქვს. ასეთ მოდელებს, ამტკიცებდა ბახტინი, მხოლოდ მოვლენის ტრანსკრიფცია ძალუძს და მას სტატიკურ ფაქტად წარმოაჩენს, „რადგან გადაფარავს იმ ნამდვილ შემოქმედებით ძალებს, რომლებიც მოვლენის ქმნალობის დროს (მაშინ, როცა ის ამისთვის ჯერ კიდევ ღია იყო) მის შექმნაში იღებდნენ მონაწილეობას, სხვა სიტყვებით, იმის ხარჯზე, რომ კარგავს მოვლენის ცოცხალ და ერთმანეთთან პრინციპულად შეუთვისებელ მონაწილეებს.“ (1990, 87). ამის საპირისპიროდ, ენის პროდუქტიული და დიალოგიური ხედვის თანახმად, რომელიც ბახტინმა და მისმა კოლეგებმა განავითარეს, მეტყველი სუბიექტი გაგებულია „ხმად“, რომელიც არასოდესაა შემოსაზღვრული და სტატიკური, არამედ ყოველთვის „დიალოგიზირებულია“, რადგანაც მეტყველება გულისხმობს მასში მცხოვრებ ხმათა სიმრავლეს, სადაც აღნიშნული ხმები ნაცვლად „ურთიერთწყურებისა და თვითგამოკეტილობისა“, „მუდმივად უსმენენ, გადასძახებენ და გადმოსძახებენ, მუდმივად ირეკლავენ ერთმანეთს“ (1984, 75)²⁹.

ენის პროდუქტიული ბუნება ცენტრალურია „პერფორმატივების“ ჯონ ოსტინისული ანალიზისთვისაც და ენის კვლევის იმ ტრადიციებისთვისაც, რომლებიც ამ მიდგომასთან არის დაკავშირებული (1999). მეტყველების აქტთა თეორიის შემოტანით ოსტინი ამტკიცებს, რომ გარდა გამოთქმის „კონსტატური“ ფორმებისა, რომლებიც რაიმეს გვამცნობენ (წარადგენენ ფაქტებს ან ასახავენ სინამდვილეს, როგორც, მაგალითად, წინადადებაში „ცეცხლი“ ან „ჩემი სახელია ჯონ“), ენა, აგრეთვე, მოიცავს გამოთქმების მთელ კლასს, რომლებიც, რაღაცას აკეთებენ. ისეთი გამოთქმები, როგორებიცაა, მაგალითად „ცნობილ იქნას დამნაშავედ“ (თუ მას სასამართლო დარბაზში მოსამართლე წარმოთქვამს), „ამ გემს ეწოდოს დედოფალი ელიზაბეტი“ (თუ ამას ოფიციალურ ცერემონიაზე წარმოთქვამენ) ან „ექვს პენსზე დაგენიძლავები, რომ ხვალ იწვიმებს“, ასრულებენ ქმედებას, რომლებიც სოციალური რეალობის აღწერის ნაცვლად, იწვევს ამ რეალობის ცვლილებებას. ენობრივ გამოთქმათა ამ კლასს, ოსტინი „პერფორმატულ“ გამოთქმებს ან „პერფორმატივებს“ უწოდებს. გამოთქმის კონსტატური ფორმები საზრისს შეიცავენ და შეიძლება იყვნენ ჭეშმარიტნი და მცდარნი; გამოთქმის პერფორმატული ფორმები კი გადმოგცემენ ძალას, რომელიც ვერც ჭეშმარიტი იქნება, ვერც მცდარი, ნაცვლად ამისა, ისინი შეიძლება იყოს სათანადო და არასათანადო.

ოსტინი განმარტავს, რომ გამოთქმას პერფორმატივად მეტყველის განზრახვა კი არ აქცევს, არამედ გამოთქმის ირგვლივ არსებული საყოველთაოდ მიღებული ჩვეულებები (conventions) განაპირობებს, რომლებიც შესაბამისი პირის მიერ, შესაფერის პირობებში, შესაფერისი სიტყვების წარმოთქმას გულისხმობს საყოველთაოდ მიღებული (conventional) შედეგების მისაღწევად. თუ კონვენციები არ გვაქვს, პერფორმატივი მარცხისთვისაა განწირული იმისდა მიუხედავად, თუ რა შეიძლება იყოს მეტყველი სუბიექტის განზრახვა (1999, 12-18). და პირიქით, თუ კონვენციები ადგილზეა, პერფორმატივი წარმატებით გამოითქმება განზრახული შინაარსის მიუხედავად. განზრახვის საკითხი აქ ცენტრალურია, იმ ფონზე, რომ უკვე კრიტიკულად შევაფასეთ ზემოთხსენებული მოდელები, რომლებიც დისკურსში საზრისის წარმოქმნას მიიჩნევენ ისეთ ფსიქოლოგიურ მდგომარეობად, რომელიც მეტყველების აქტს წინ უსწრებს. მაგალითად, დაფიცების შესრულებისთვის აუცილებელი არ არის ფიცის მსგავსი მეტყველების აქტები ფსიქოლოგიური მდგომარეობით განზრახული იყოს. შესაძლებელია პირმა სასამართლო დარბაზში წარმოთქვას ფიცი, რომ ილაპარაკებს მხოლოდ სიმართლეს,

²⁹ იხ. აგრეთვე Bakhtin (1994, 304-5; 1990, 137); Todorov (1998); Clark and Holquist (1984); Holquist (1990, 175); Gardiner (1992, 73); Hirschkop (1997 59-60)' Kristeva (1986).

ამავდროულად კი ჩაფიქრებული ჰქონდეს მისი დამალვა. ეს ფიცი ადსრულებას არც სინამდვილეს უკარგავს და არც ეფექტიანობას, არც ხსენებულ პირს ათავისუფლებს იმ სამართლებრივი ზომებისგან, რომლებიც ტყუილის გამოააშკარავების შემთხვევაში ამოქმედდებიან. სხვა სიტყვებით, მეტყველების მოცემული აქტის დასაზღვრულობა კანონების, წესებისა თუ კონვენციების სისტემის შიგნით (მისი ფიცად აღიარება, რომელსაც თავისი შედეგები მოჰყვება), არ არის დამოკიდებული იმაზე, რამდენად „ჭეშმარიტი“ ან „მოჩვენებითია“ მეტყველი პირის ფიცში გაჟღერებულ სიტყვათა განზრახვა³⁰.

მეტყველების აქტების თეორიის კრიტიკული წაკითხვისას, დერიდამ ოსტინის ეს დაკვირვება კიდევ უფრო განავრცო და აჩვენა, რომ პერფორმატივს ეფექტურობას არა მეტყველი სუბიექტის განზრახვა, არამედ მეტყველების აქტის თანმხლები საყოველთაოდ მიღებული ჩვეულებები (conventions) ანიჭებენ. მეტყველების აქტის კონვენციური შინაარსი გულისხმობს იმას, რომ ის გამონატული უნდა იყოს ნაცნობი „კოდებითა“ ან „ციტირებებით“ შექმნილი მოდელებით - სხვა სიტყვებით, მან უნდა შეასრულოს ფუნქცია ციტირებისა, რომელის გამოვლენა შესაძლებელია კონტექსტთა უსასრულო სიმრავლეში (Derrida 1977, 191-92). მაგრამ კონტექსტის შესახებ ამომწურავი ცოდნის მიღება შეუძლებელია, რადგანაც ესა თუ ის კონტექსტი მუდმივად ღიაა უფრო ფართე აღწერისთვის და ასევე კონტექსტთა სიმრავლე, სადაც მეტყველების იმავე აქტის ახალი ციტირებები შეიძლება აღმოცენდნენ, პოტენციურად უსასრულოა (Derrida 1977, 185-86). მეტყველების აქტის ციტირებადობისა და კონტექსტის ღიაობის გამო მეტყველების მოცემული აქტის შინაარსი წინასწარ არასდროსაა მოცემული. მეტყველების ნებისმიერი მოცემული აქტი შეიძლება მოულოდნელად დაუსხლტეს კონტექსტს და აჩვენოს ის შედეგები ან იგულისხმოს ის შინაარსები, რომლებიც წინასწარ განსაზღვრულ განზრახვას აღარ იმეორებენ. მეტყველების აქტისთვის დამახასიათებელი, კონტექსტისგან გამოყოფის ეს უნარი, ამტკიცებს დერიდა, მისი პერფორმატიული ძალის შემადგენელი ელემენტი³¹. რადგან დერიდას არგუმენტი ყურადღებას ამახვილებს კონვენციების ფორმულის წინასწარ განუსაზღვრელი ფორმებით გამოყენების სტრუქტურულ უნარზე, დერიდას არგუმენტი ცვლილებისა და მოულოდნელობის მკაცრად გაკონტროლებულ, კვლავწარმოებულ ნორმებსა და კოვენციებშიც კი გარდაქმნის შესაძლებლობას პოულობს. მაგრამ, ამავდროულად, დისკურსული მსჯელობის სემიოტიკურ დონეზე დაყვანით, დერიდა აკნინებს როლს, რომელსაც გარეგანი საზოგადოებრივი ჩვეულებები, ინსტიტუციები და ძალაუფლებრივი ურთიერთმიმართებები ასრულებენ მეტყველების კონვენციური ფორმების პერფორმატიული ძალის ჩამოყალიბებაში.

პერფორმატიულ აქტთა სხვაგვარი კრიტიკული წაკითხვისას პიერ ბურდიემ (1991) ყურადღება სწორედ ამ, ექსტერნალურ, განზომილებაზე გაამახვილა და ოსტინის “კონვენციები”, რომლებიც მეტყველების აქტთა წარმატებული გათამაშებისთვის აუცილებელ ფუნქციას ასრულებენ, სოციოლოგიური ანალიზით გაამდიდრა. ბურდიე ამტკიცებს, რომ მეტყველების კონვენციურ აქტთა ძალაუფლების წყარო “ამ უკანასკნელთა წარმოებისა და მიღების ინსტიტუციურ წინაპირობებშია” (111) და ეს ძალაუფლება “სხვა არაფერია თუ არა მეტყველი სუბიექტისთვის

³⁰ ოსტინს განზრახვა მთლიანად ბრჭყალებში არ შეაქვს, თუმცადა ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მას პერფორმატიული ძალის შექმნაში წვლილი აუცილებლობით არ მიუძღვის - მაგალითად, თუ ფიცი შესაფერის გარემოებებში იღება, მაგრამ თან არ ახლავს ინტენცია, ის ადსრულდეს, პერფორმატიული ძალა „ბოროტად გამოყენებულად“, მაგრამ, მაინც წარმატებით განხორციელებულად შეიძლება ჩაითვალოს (Austin 1999, 16).

³¹ ამ მსჯელობის შედარებით ვრცელი ვერსიისთვის იხ. Culler (1981, 24-25) ხოლო, ოსტინის დერიდასეული კრიტიკის კრიტიკული გაზრებისთვის იხ. in Cavell (1995) და Searle (1977; 1983).

გადაცემული, *დელეგირებული ძალაუფლება*” (107). მიუხედავად იმისა, რომ ბურდიეს პერსპექტივა ძალაუფლების სოციალური და ინსტიტუციური ბუნების აუცილებელ ექსტერნალურ პერსპექტივასა და მისი გადაცემის, დელეგირების პროცესს ააშკარავებს, ის პრივილეგიას პერფორმატივის მხოლოდ ერთ მხარეს ანიჭებს: ეს პერსპექტივა არასათანადოდ აფასებს დისკურსის სემიოტიკური ბუნების მნიშვნელობას პერფორმატიული ძალის კონსტიტუირების პროცესში და, შედეგად, არასაკმარის ყურადღებას უთმობს მოცემულ დისკურსში ცვლილებათა შესაძლებლობას - ცვლილებებს, რომელთაც ინსტიტუციები წინასწარ ვერც განსაზღვრავენ და ვერც პროგნოზირებენ.

ოსტინის თეორიის დერიდასეული და ბურდიესეული კრიტიკული კონცეფციების სინთეზი საშუალებას მოგვცემდა, გაგვეთვალისწინებინა მეტყველების აქტის პერფორმატიული ძალის ორივე მაკონსტიტუირებელი ელემენტი - გარეგანი სოციალური კონტექსტებისა და ინსტიტუციების დელეგირებული ძალაუფლება და დისკურსის სემიოტიკური ძალაუფლება, წარმოშვას არაპროგნოზირებადი მნიშვნელობები და შედეგები ახალ კონტექსტებში. პერფორმატიული ძალაუფლების სწორედ ამ ორი ელემენტის - სოციოლოგიურისა და სემიოტიკურის - თანადროული მუშაობის გამოა, რომ მეტყველების აქტები, მკაცრად კონტროლირებულ, ინსტიტუციონალიზებულ კონტექსტებშიც კი, იძენენ მნიშვნელობებს და აწარმოებენ შედეგებს, რომლებიც წინდაწინ არ განუსაზღვრავთ. ამ წინასწარ განუსაზღვრელი ეფექტის შესაძლებლობა, ამტკიცებს ჯულიტ ბატლერი, აფუძნებს “პერფორმატივის პოლიტიკურ დაპირებას - დაპირებას, რომელიც პერფორმატივის პოლიტიკური ჰეგემონიის გულისგულში ამწყვდებს” (Butler 1997b, 161). ეს მიგნება არსებითი მნიშვნელობისაა იდეოლოგიური რიტუალებისა და მეტყველების აქტების, ისევე როგორც მათ მიერ წარმოქმნილი შედეგების, შესახებ მსჯელობისას, რაზეც ქვემოთ კიდევ უფრო დეტალურად ვისაუბრებთ.

მეტყველების აქტები და რიტუალიზებული აქტები

მეტყველებაში მოცემული პერფორმატივების შესახებ ოსტინისა და, მოგვიანებით, სხვა მკვლევარების ნაშრომებმა გამომხაურება არაერთ სამეცნიერო დისციპლინაში ჰოვა. ამ მიგნებამ გავლენა არა მხოლოდ ლინგვისტური ბუნების მქონე რიტუალიზებულ პრაქტიკათა სხვადასხვა ფორმის ანალიზსა და მსგავს პრაქტიკებში სუბიექტურობის წარმოების წინაპირობათა გამოკვლევაზე იქონია. მაგალითად, ჯულიტ ბატლერი ყურადღებას ამახვილებს ნორმათა განსხეულებულ რიტუალიზებულ გამეორებაზე, როგორც პერფორმატიულ აქტზე - აქტზე, რომელსაც არა უბრალოდ წინასწარ აპრიორულად მოცემულ ცარიელი, „სუფთა სხეული“ ასრულებს, არამედ სხეული, რომელსაც მინიჭებული აქვს სქესი, რასა, კლასი და ა.შ. (1990, 1993)³² პერფორმატიულობის დერიდასეულ და ბურდიესეულ კრიტიკულ კონცეფციებზე დაყრდნობით ბატლერი სუბიექტისა და მნიშვნელობის იმ თეორიების წინააღმდეგ ილაშქრებს, რომელთა მიხედვითაც სუბიექტი წინასწარ უკვე არის მოცემული და მხოლოდ შემდეგ ერთვება დისკურსში. ნაცვლად ამისა, ბატლერი ამტკიცებს, რომ სუბიექტს დისკურსი განაპირობებს, ოღონდაც ისე, რომ სუბიექტის მოძრაობათა ტრაექტორიებს დისკურსი მთლიანად არ განსაზღვრავს: „ნორმების მოწესრიგებული და შეზღუდული გამეორება არ სრულდება სუბიექტის მიერ; სუბიექტის შესაძლებლობას თავად გამეორების ოპერაცია იწვევს და ამ სუბიექტის მატერიალურ წინაპირობებს აფუძნებს. გამეორებადობის ეს ფუნქცია გულისხმობს იმას, რომ „პერფორმანსი“

---

³² იხ. Morris (1995)

არ არის უნიკალური „აქტი“ ან მოვლენა, არამედ ის რიტუალიზებულ წარმოებას წამოადგენს, ის რიტუალიზებული გადამეორებაა შეზღუდვის პირობებში და ამავე შეზღუდვის მეოხებით, აკრძალვისა და ტაბუს ძალაუფლების გარემოში და მათივე მეშვეობით; პერფორმანსის შესაძლო კონტურებსა და წარმოების ფორმებს მუდმივად აკონტროლებს და ზედამხედველობას უწევს განდევნისა და სიკვდილის შიში, თუმცა - ამას ხაზს ვუსვამ - მას სრულიად წინასწარ არ განსაზღვრავს. (Butler, quoted in Hollywood 2002, 98)”.

რიტუალის შესახებ ბატლერის ნაშრომებსა და თეორიებზე დაყრდნობით, ემი ჰოლივუდი ანთროპოლოგიისა და რელიგიის კვლევების დისციპლინიდან ცდილობს პერფორმატივზე მსჯელობის არეალი კიდევ უფრო განავრცოს და ის „რიტუალიზებული აქტებიც“ გააანალიზოს, რომელთაც სხვადასხვა კონტექსტში იმეორებენ და რომელთა შინაარსები არც წინდაწინ და სრულადაა ცნობილი, არც ამ აქტების მონაწილე სუბიექტთა ზრახვებია განსაზღვრული (Hollywood 2002, 113)³³. კეტრინ ბელი კიდევ უფრო შორს მიდის და აჩვენებს, რომ რიტუალიზებულ ქმედებათა სხვადასხვა კონტექსტში გამეორებით, ინდივიდები იწარმოებიან და აწარმოებენ თავიანთ თავს, როგორც „რიტუალიზებულ აგენტებს, [...] რომელთაც ამ სქემების გაშინაგანებული ცოდნა გააჩნიათ, ეს სქემები მონაწილეობს რეალობის აღქმის პროცესში და ჩართულია მოქმედებების განსაზღვრისას, რომლებმაც ძალაუფლების კომპლექსური მიკრომიმართებები უნდა დააკმაყოფილონ და შეინარჩუნონ“ (Bell 1992, 221).

ხედვა, რომლის მიხედვითაც რიტუალიზებული და სამეტყველო აქტები ინდივიდის ჩამოყალიბებაში მონაწილეობს, განსხვავდება იმ ხედვისგან, რომელიც ამ აქტებს ნიღბისა („თავის მოკატუნებით“ მოქმედების) და სინამდვილის, ჭეშმარიტებისა და სიცრუის ბინარულ ოპოზიციებში ანაწილებს. ნიღაბი/სინამდვილის მოდელში ინდივიდი წინასწარ არის პოსტულირებული და მხოლოდ ამის შემდეგ ერთვება ნიღბების მორგებისა თუ ნამდვილ ჭეშმარიტებათა გაცხადების აქტებში. ამის წინააღმდეგ, პერფორმატივის თეორიათა უმეტესობა უარს აცხადებს ინდივიდი განიხილოს, როგორც წინასწარ, მოქმედებამდელ რეალობაში არსებული სუბიექტი - ინდივიდი შესაძლებელი ხდება ამა თუ იმ ქმედების გამეორების მეშვეობით.³⁴ როგორც ფილოსოფოსი ალდო ტასი განმარტავს, არ არსებობს არანაირი პერფორმატიული ინდივიდი, რომელიც წინ გაუსწრებდა იმ ინდივიდს, რომელიც ნიღაბს ატარებს: „არ არსებობს როლი რომელიც რომელიმე სხვა როლის „უკან“ დგას და იმას განსაზღვრავს, თუ ვინ ვართ „სინამდვილეში“, ისევე როგორც არ არსებობს შემეცნების აქტი (ცოდნა იმისა, თუ რა), რომელიც შემეცნების რომელიმე სხვა აქტის „უკან“ დგას და განსაზღვრავს იმას, თუ როგორც ვუფლებით ცოდნას (ცოდნა იმისა, თუ როგორ)“ (Tassi 1993, 207).

კონსტატური და პერფორმატიული განზომილებები

ნაშრომის დასკვნით ნაწილში ოსტინი აჩვენებდა, რომ მეტყველების აქტების კონსტატურ და პერფორმატიულ აქტებად დაყოფა აბსტრაქციაა და „ნებისმიერი ჭეშმარიტი მეტყველების აქტი

---

³³ გარდა ჰოლივუდისა, ესთეტიკური პერფორმანსის, როგორც განვითარებადი და პროდუქტიული მოვლენის შესახებ, სადაც აქტორი დროებით თუ პერმანენტულ ცვლილებას განიცდის, სკერნერიც (1985; 1993; 2003) მსჯელობს. იხ. აღნიშნული ავტორის მიერ შემუშავებული „ტრანსფორმაციისა“ და „ტრანსპორტაციის“ ცნებები (1985). რიტუალში განსხვავებული ინტენციონალობის ანალიზისთვის იხ. Humphrey and Laidlaw (1994)

³⁴ ინდივიდის ამ კონცეფციას არისტოტელესთან მივყავართ.

ორივე მათგანს აერთიანებს“ (1999, 147). მეტყველების აქტები არც მხოლოდ კონსტატორი, არც მხოლოდ პერფორმატიული აქტებია. ნაცვლად ამისა, ასკვნის ოსტინი, ისინი მეტ-ნაკლებად კონსტატორი, მეტ-ნაკლებად პერფორმატიული ერთეულებია. ამ მიგნებაზე დაყრდნობით, მეტყველებისა და, ზოგადად, დისკურსის კონსტატურ და პერფორმატულ „განზომილებებზე“ ქვემოთ ვისაუბრებ. ამ განზომილებათა მნიშვნელობა დისკურსისთვის ისტორიულად ცვალებადი მოცემულობაა.³⁵ ზოგადი თვალსაზრისით იგივე შეიძლება ითქვას რიტუალიზებულ აქტებზეც.

აქტი, რომელიც მოცემულ კონტექსტში ამა თუ იმ კონვენციური ფორმულის მეტყველებაში გადმოცემით იქმნება, გაუგებარი დარჩება, თუ ყურადღებას მხოლოდ მეტყველებაში გამოთქმის სტრუქტურასა თუ წინასწარ ცნობილი კონტექსტისთვის დამახასიათებელ გვაროვნულ ელემენტებზე გავამახვილებთ. ყურადღება უნდა მიექცეს იმ ახალშობილ კონტექსტსაც, სადაც წარმოთქმულის გამეორება ხდება. მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის „რეალური შემოქმედებითი ძალები, რომელთაც მოვლენის შექმნა მისი ქმნადობის მომენტში განაპირობებს (იმ დროს, როცა ის ჯერ კიდევ ღია იყო)“ (Bakhtin 1990, 87). ამ ნაშრომში, სლოგანების, პარტიის ოფიციალური განცხადებებისა და მიმართვების მეტყველების აქტთა ანალიზისას, ისევე როგორც მაშინ, როცა საუბარი ხმის მიცემისა და შეხვედრების რიტუალიზებულ აქტებზე გვექნება, ყურადღებას კონსტატურ და პერფორმატიულ განზომილებათა თანაარსებობაზე გავამახვილებთ. თანაარსებობის პერსპექტივიდან კონვენციურ კონტექსტში გამართულ შეხვედრაზე ხმის მიცემა ერთდროულად ორ საქმეს აკეთებს: ის აფიქსირებს ინდივიდის პოზიციას (კონსტატორი განზომილება) და მიცემულ ხმას წესებისა და ნორმების სისტემაში ათავსებს, სადაც მას ლეგიტიმაცია ენიჭება (პერფორმატიული განზომილება). კონსტატურ და პერფორმატიულ განზომილებათა ერთიანობაა ის, რაც ხმის მიცემას ხმის მიცემის ძალას ანიჭებს - აქცევს რა მას დაფიქსირებულ მოსაზრებად და აღიარებს, რომ ამ აქტს სამართლებრივი, ადმინისტრაციული, ინსტიტუციური და კულტურული შედეგები აქვს.

დისკურსის ეს ორი განზომილება ახალ ბინარულ ოპოზიციას არ აფუძნებს. ისინი ერთმანეთთან „ან-ან“ ტიპის ბინარულ დაპირისპირებას არ აწარმოებენ. ნაცვლად ამისა, ისინი ურთიერთგანუყოფელ, პროდუქტიულ მიმართებას ქმნიან (ამის ჩვენებას ქვემოთ განვითარებულ მსჯელობაში შევეცდებით). მაგალითისთვის, ხმის მიცემით დაფიქსირებული პოზიციის სტატუსი შესაძლოა შეიცვალოს იმის მიხედვით, მოყვება თუ არა ხსენებულ აქტს სამართლებრივი თვალსაზრისით დამავალდებულებელი ესა თუ ის შედეგი: ფაკულტეტის კრებაზე წერილობითი ფორმით მიცემული ხმა მნიშვნელოვნად განსხვავდება სამეგობრო წრეში გამართული ხმის მიცემის არაფორმალური პროცედურისგან (და ამ განსხვავებამ შეიძლება გავლენა იქონიოს ინდივიდის მიერ მიღებულ ხმის მიცემის გადაწყვეტილებაზე). რადგანაც რიტუალიზებული და სამეტყველო აქტების პერფორმატიული და კონსტატორი განზომილებები წინდაწინ არასდროსაა ცნობილი, ისტორიული თვალსაზრისით, სავსებით შესაძლებელია ისინი „ღინებას გაჰყვნენ“. მაგალითისთვის, შეიძლება კონსტატორი განზომილების მნიშვნელობა შემცირდეს, პერფორმატიულისა კი - გაიზარდოს. დავუშვათ, ამა თუ იმ ინსტიტუციურ მოცემულობაში გამართული არჩევნების დროს კანდიდატის შესახებ მოსაზრების დაფიქსირება მნიშვნელოვანი აღარ არის, მაგრამ ხმის მიცემის პროცედურაში მონაწილეობა კვლავინდებურად საკვანძო მნიშვნელობისაა. ინდივიდს შესაძლოა გააზრებული

---

³⁵ ოსტინი წერს: „სავარაუდოდ აქ საქმე გვაქვს არა პოლარულ უკიდურესობებთან, არამედ ისტორიულ განვითარებასთან“

ჰქონდეს, რომ არჩევნებში მხოლოდ ერთი კანდიდატი იღებს მონაწილეობას (ან მხოლოდ ერთი გადაწყვეტილება უნდა მიიღონ), მაგრამ, ამავდროულად, ეცოდინება ისიც, რომ ხმის მიცემის რიტუალის წარმატებით აღსრულება სხვა მნიშვნელოვანი პრაქტიკებისა და მოვლენების წინაპირობად შეიძლება იქცეს, როგორც, მაგალითად, თავად ინსტიტუციის ან მისი წარმომადგენლების პოზიციათა (სტუდენტის, დასაქმებულის, მოქალაქის) კვლავწარმოებაა, რასაც აღნიშნული პოზიციიდან გამომდინარე შესაძლებლობათა მთელი სპექტრი ახლავს თან. ასეთ კონტექსტში შესაძლოა ნაკლებად იყოს მნიშვნელოვანი ის, თუ ვის აძლევ ხმას, ვიდრე ხმის მიცემის აქტი. სხვა სიტყვებით, ინდივიდს შეუძლია ნაკლებად მიაქციოს ყურადღება ხმის მიცემის კონსტატურ განზომილებას (გადაწყვეტილების უშუალო შინაარსს ან წარდგენილ კანდიდატს), მაგრამ, კვლავინდებურად მოუწიოს მის პერფორმატიულ განზომილებაზე დაკვირვება. ეს მოიცავს თვალის მიდევნებას რიტუალის პრაგმატული მარკერებისთვის, მაგალითად კითხვისთვის “ვინაა მომხრე” და პასუხად ხელის აწევის დამადასტურებელი ქესტისათვის. ამ რიტუალიზებულ აქტში, პერფორმატიული განზომილება ცენტრალური რჩება, კონტატური კი თავის უწინდელ მნიშვნელობას იცვლის. შედეგის წარმატებით მიღწევა (რაც, ინსტიტუციისა და მასში ინდივიდის პოზიციის კვლავწარმოებას გულისხმობს) დამოკიდებული არ არის კანდიდატის შესახებ ამა თუ იმ პირის პირად მოსაზრებაზე, მეტიც, არც იმაზეა დამოკიდებული, საერთოდ არსებობს თუ არა რაიმე სახის მოსაზრება.

პერფორმატიული წანაცვლება

დისკურსის კონკრეტული რიტუალიზებული ფორმების დონეზე ზოგადი წანაცვლება, სადაც პერფორმატიული განზომილების მნიშვნელობა კიდევ უფრო იზრდება, კონსტატური განზომილება კი ახალი მნიშვნელობების მიმართ ღიაობას იძენს, სხვადასხვა ისტორიულ და კულტურულ კონტექსტშია შესაძლებელი და არსებობს კიდევ. მაგალითად შეგვიძლია თანამედროვე ამერიკის შეერთებული შტატები მოვიხმოთ. ზოგიერთ შტატში, დღესდღეობით კერძო უნივერსიტეტთა, კოლეჯთა და სკოლათა ერთი ნაწილი პედაგოგებსა და პროფესორებს ავალებს დადონ “ერთგულების ფიცი”, რათა უზრუნველყონ, რომ ხსენებული პედაგოგები და პროფესორები “მხარს არ უჭერენ და ახალისებენ არასასურველ პოლიტიკურ რწმენებს ... მართალია წესდებები განსხვავებულია, თუმცა [ეს ინსტიტუციები] არსებითად სწავლების უფლებას ართმევს მათ, ვინც უარს აცხადებს ერთგულების ფიცის დადებაზე” (Chin and Rao 2003, 431-32). ასეთი ერთგულების ფიცი ახლახან დადო სამართლის სოციოლოგმა ერთ-ერთ შუადასავლურ უნივერსიტეტში. ის ერთგულების ფიცის დადების პრაქტიკას პოლიტიკური მოტივით ეწინააღმდეგებოდა და მოგვიანებით, როგორც სამართლის სოციოლოგიის პროფესორმა, ხმამაღლა დააფიქსირა პოლიტიკური პოზიციები, რომლებიც ერთგულების ფიცში გაწერილ პოზიციებს ეწინააღმდეგებოდნენ და თავად ფიცის დადების პრაქტიკაც გააკრიტიკა. თუმცა, სანამ ამას გააკეთებდა მას ფიცი უნდა დაედო და გაეაზრებინა, რომ ამ აქტის გარეშე ინსტიტუცია მას არც დაასაქმებდა და არც აღიარებდა მის ლეგიტიმურ წარმომადგენლად, რომელსაც ექნებოდა ავტორიზაცია, მონაწილეობა მიეღო სწავლებაში, კვლევაში და ინსტიტუციის პოლიტიკის განსაზღვრაში (კომიტეტები, შეხვედრები, არჩევნები და ა.შ), რომ არაფერი ვთქვათ ფიცის დადების პრაქტიკის საჯაროდ გაკრიტიკებაზე. ასეთ პირობებში რიტუალიზებული აქტის კონსტატური განზომილება ერთგვარ წანაცვლებას განიცდის, ხოლო პერფორმატიული განზომილება ადგილზე რჩება და მნიშვნელობას მთელი ძალით ინარჩუნებს: ფიცის დადება შესაძლებლობათა ფართო სპექტრს ავლენს, სადაც ახალი კონსტატური მნიშვნელობების წარმოქმნა ხდება შესაძლებელი, მათ შორის ინსტიტუციის შიგნით

ადიარებული პოლიტიკური ხმის მქონე პროფესორის პოზიციაც. სოციოლოგის სიტყვებით, „დადების შემთხვევაში ფიცს დიდი მნიშვნელობა არ ჰქონდა, მაგრამ არ დადების შემთხვევაში ის ბევრს ნიშნავდა“³⁶.

ეს მაგალითი იმ ზოგად პრინციპს ნათელყოფს, რომელიც აჩვენებს, ისტორიულად როგორ იცვლებიან დისკურსის მთლიანი სახეები და გადადიან მზარდად ექსპანსიურ პერფორმატულ ან უფრო და უფრო დია ან, სულაც, არარელევანტურ კონსტატურ განზომილებებში. საბჭოთა გვიანი სოციალიზმის პერიოდში ავტორიტეტული სამეტყველო აქტებისა და რიტუალების პერფორმატული განზომილება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გახდა კონტექსტებისა და მოვლენების უმეტეს ნაწილში. 1970-1980-იან წლებში კომსომოლის მიერ ორგანიზებული შეხვედრების ერთ-ერთი აქტიური მონაწილე ყვებოდა, თუ როგორ ატარებდა შეხვედრათა უმეტესობას წიგნის კითხვაში. მაგრამ, „როცა საქმე ხმის მიცემაზე მიდებოდა, ყველა ერთბაშად იღვიძებდა - გონებაში ერთგვარი სენსორი აქტიურდებოდა: „ვინ არის მომხრე?“ - და ხელს ავტომატურად იწევდი“ (კომსომოლის ასეთი რიტუალიზებული პრაქტიკების შესახებ ვრცელ მსჯელობას მესამე თავში შემოგთავაზებთ). ამ პირობებში ავტორიტეტული დისკურსის პერფორმატიულ განზომილებაზე აპელირება, როგორც მასშტაბით, ისე თავისი არსით ერთგვარი უნიკალურობით გამოირჩეოდა. ამ პერიოდში ავტორიტეტული დისკურსის რიტუალიზებული აქტების უმეტესობამ სწორედ ამგვარი ტრანსფორმაციას განიცადა. ასეთ აქტებში მონაწილეობით სუბიექტი „ნორმალური“ საბჭოთა მოქალაქის კვლავწარმოებას ახდენდა, ურთიერთობების, კოლექტივებისა და სუბიექტის პოზიციების სისტემაში - სისტემაში მთელი თავისი შეზღუდვებითა და შესაძლებლობებით, სადაც, იგულისხმებოდა იმის შესაძლებლობაც, რომ სუბიექტი დემონსტრაციების დასრულების შემდგომ დაკავებულიყო იმგვარი ინტერესებით, მისწრაფებებითა და შინაარსებით, რომლებიც წინააღმდეგობაში მოდიოდნენ გადაწყვეტილებებთან, რომელთა მიღებასაც მოქალაქე ხელს თავად აწერდა. რასაკვირველია, მცდარი იქნებოდა ხმის მიცემის ეს აქტები გადაწყვეტილების მხარდაჭერაში გამოხატულ, უბრალო კონსტატურ წინადადებად დაგვანახა, წინადადებად, რომელიც ან ქეშმარიტი (გულწრფელი მხარდაჭერა) ან მცდარია (მხარდაჭერის ფარსი). ასეთი აქტები არა ფაქტების კონსტატირებასა და მოსაზრებების აღწერას, არამედ საქმის კეთებასა და ახალი შესაძლებლობების გაჩენას გულისხმობენ.

გვიანსოციალისტური კონტექსტის უნიკალურობას ის ფაქტიც აჩვენებს, რომ მათაც კი, ვინც კომსომოლისა და პარტიის მიერ ორგანიზებულ შეხვედრებსა და პროცედურებს წარმართავდა, მშვენივრად ესმოდათ, რომ რიტუალიზებულ აქტთა და ტექსტთა უმრავლესობის კონსტატური განზომილება, ამ უკანასკნელთა თავდაპირველი მნიშვნელობისგან განსხვავებულად გაიგებოდა. ამრიგად, ისინი აქცენტს სოციალური ნორმების, პოზიციების, ურთიერთობებისა და ინსტიტუციების კვლავწარმოების პროცესში დისკურსის პერფორმატიული განზომილების ცენტრალურობაზე აკეთებდნენ. პერფორმატიულ განზომილებაზე აქცენტი კეთდებოდა კონტექსტთა უმეტესობაში, სადაც ავტორიტეტული დისკურსის კვლავწარმოება ან მიმოქცევა ხდებოდა: კენჭისყრაში, საჯარო განცხადებებში, ანგარიშებში, სლოგანებში, დემონსტრაციებზე, შეხვედრებზე, არჩევნებზე, სხვადასხვა ინსტიტუციურ პრაქტიკაში და ა.შ. ავტორიტეტული დისკურსის ამ რიტუალიზებულ აქტთა კონსტატური მნიშვნელობის კონსტრუირებაში თანამონაწილეობაზე მეტად, მზარდ მნიშვნელობას მათი *ფორმის* კვლავწარმოება იძენდა. თუმცა, უმნიშვნელოვანესია განიმარტოს, რომ ეს არც იმას ნიშნავს, რომ

---

³⁶ ინტერვიუ ავტორთან.

ხსენებული რიტუალიზებული აქტები მნიშვნელობისგან იცლებიან და არც იმას, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრების თანმდევი სხვა მნიშვნელობები იკვეცებიან ან, სულაც, მთლიანად იზღუდებიან. პირიქით, რიტუალებისა და მეტყველების აქტების ფორმის პერფორმატიულმა კვლავწარმოებამ, რეალურად, ყოველდღიურ ცხოვრებაში მრავალფეროვანი, მრავალმხრივი და არაპროგნოზირებადი მნიშვნელობების წარმოქმნა განაპირობა, მათ შორის იმ მნიშვნელობებისა, რომლებიც ავტორიტეტული დისკურსის კონსტატურ შინაარსებს არ იმეორებდნენ.

1950-იან წლებში საბჭოთა იდეოლოგიის ლეფორის პარადოქსის ხელახლა გააქტიურებას მოჰყვა ცვლილება, რამაც გვიანი სოციალიზმის პერიოდში ავტორიტეტული დისკურსის პერფორმატიული განზომილების აღზევა გამოიწვია. მან აგრეთვე განაპირობა დისკურსის კონსტატური განზომილების მზარდი სიმყიფე, განუსაზღვრელობა და, ხშირად, არარეღევანტურობაც კი. მომდევნო თავში განვიხილავთ იმას, თუ როგორ მოხდა ასეთი ცვლილება და რა გავლენა იქონია მან ავტორიტეტული დისკურსისა და რიტუალიზებული პრაქტიკის სტრუქტურებზე. მოგვიანებით, შემდგომ თავებში, იმ მნიშვნელობებზეც ვიმსჯელებთ, რომლებიც ხსენებული ცვლილების შედეგად გახდნენ შესაძლებელი. ჯერჯერობით კი მნიშვნელოვანია აღინიშნოს ის, რომ პერფორმატივისკენ მიმართული ეს ტრანსფორმაცია დაგეგმილი არ ყოფილა, ის იმ ცვლილებების გაუთვალისწინებელი პროდუქტი გახლდათ, რომელთაც - 1950-იანი წლებიდან მოყოლებული - ადგილი ჰქონდათ პირობებში, სადაც საბჭოთა ავტორიტეტულ დისკურსს აწარმოებდნენ, ავრცელებდნენ და ითვისებდნენ. ავტორიტეტული დისკურსის ის მოდელი, რომელშიც გამოთქმული მოსაზრებებისა და რეპრეზენტაციების ბუკვალური სიზუსტე გარე კანონიკის მიერ დაწესებული სტანდარტებით ფასდებოდა (კანონიკისა, რომელიც ექსტერნალური რედაქტორის მოსაზრებაში იყო აღწერილი), თანდათანობით ჩაანაცვლა მოდელმა, რომელშიც გარე კანონიკა მოცემული აღარ იყო. გარემოებათა ასეთი ცვლილების შედეგად, ავტორიტეტულმა დისკურსმა სტრუქტურულ დონეზე მასშტაბური შინაგანი ნორმალიზაცია განიცადა. ამ დისკურსის ნორმალიზებული და მყარი სტრუქტურები თანდათანობით კიდევ უფრო გაქვავდა და ერთი კონტექტიდან მეორეში პრაქტიკულად ხელუხლებლად მეორდებოდა. რეპლიკაციის ეს პროცესი მიმდინარეობდა, როგორც ტექსტების, ისე იდეოლოგიის ვიზუალური დისკურსის (პოსტერების, ფილმების, მონუმენტების არქიტექტურის) რიტუალის (შეხვედრების, მოხსენებების, ინსტიტუციური პრაქტიკის, სადღესასწაულო ღონისძიებების) და ყოველდღიური პრაქტიკის ცენტრალიზებულ “ფორმალურ სტრუქტურათა” (სკოლის სასწავლო გეგმები, პროდუქტა ფასები, ურბანული დროისა და სივრცის ორგანიზების ზოგადი ფორმები) უმრავლესობის დონეებზე³⁷ (De Certeau 1988, xv). დროთა განმავლობაში, დისკურსის მყარი და ნორმალიზებული ფორმების რეპლიკაცია თვითმიზნად იქცა და ამ დისკურსული ფორმების კონსტატურმა შინაარსებმა, დროთა განმავლობაში, რელევანტურობა დაკარგეს. ამ ნაშრომში აღნიშნულ პროცესს - პროცესს, რომელშიც რიტუალიზებულ და სამეტყველო აქტთა პერფორმატიული განზომილება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ხდება (ამ აქტთა კვლავწარმოებაში თანამონაწილეობა ფორმის დონეზე ხდება მნიშვნელოვანი), ხოლო მათი კონსტატური განზომილება კი განუსაზღვრელი, ღია ან უბრალოდ არარეღევანტური - *პერფორმატულ წანაცვლებას* ვუწოდებთ³⁸. პერფორმატული წანაცვლება წარმოადგენდა ცენტრალურ პრინციპს, რომლის

³⁷ „ტრანსდუქციის“ (ტექსტური ფორმების რეპლიკაციის) ცნების განხილვისთვის იხ. Urban (1996, 30).

³⁸ დისკურსის ამ წანაცვლებას თეორიული მსჯელობისას სხვაგან *ჰეტერონიმულ წანაცვლებად* მოვიხსენიებ (Yurchak 2001a; 2003b), რომელიც სიტყვა „ჰეტერონიმისგან“ არის ნაწარმოები. ჰეტერონიმი აღნიშნავს

მეშვეობითაც ოპერირებდა ავტორიტეტული დისკურსი გვიანი სოციალიზმის პერიოდში და პრინციპს, რომლის მეშვეობითაც ხდებოდა პრაქტიკის ორგანიზება და გამოხატვა³⁹.

შემოქმედებითი წარმოება

ინსტიტუციური და ძალაუფლებრივი ურთიერთობების კომპლექსურმა სისტემამ ავტორიტეტული დისკურსის რიტუალიზებული აქტებისა და სამეტყველო ფორმების რეპლიკაცია ყველგან გახდა შესაძლებელი. მაგალითისთვის, თუ პარტიისა და კომსომოლის აქტივისტები ავტორიტეტული ენის ამ ფორმების კვლავწარმოებაზე უარს იტყოდნენ ან აღნიშნული ენის კრიტიკული გადაწერის საჯარო პრაქტიკაში ჩაერთვებოდნენ, შესაძლებელი იყო პასუხად სამსახურიდან დაეთხოვათ, ოფიციალური საყვედური, ან კიდევ უფრო სერიოზული შემხვედრი ზომა მიეღოთ. საზოგადო აღქმამ, რომ ავტორიტეტული დისკურსი გარდაუვალი და უცვლელი იყო, ამ დისკურსის რიტუალიზებული ფორმების კვლავწარმოება კიდევ უფრო მკაცრ ყალიბში მოაქცია. ეს აღქმა ავტორიტეტული დისკურსის წარმოებისა და გავრცელების კონკრეტულ წინაპირობებს ეფუძნებოდა, სადაც სახელმწიფოს გააჩნდა დისკურსში ფორმულირებული სინამდვილის ფართომასშტაბიანი გავრცელების ჰეგემონური ძალაუფლება. ეს კი გარანტირებულად უზრუნველყოფდა იმას, რომ ნებისმიერი ალტერნატიული

სიტყვას, რომელიც ისევე იწერება, როგორც სხვა სიტყვა, მაგრამ მისი მნიშვნელობა განსხვავებულია (მაგალითად *buss*, რომელიც სიმინი ინსტრუმენტსაც ნიშნავს და თევზსაც; *tear* დახვესაც ნიშნავს და ცრემლსაც). ტერმინი *ჰეტერონიმული წანაცვლება* ხაზს უსვამს იმას, რომ შინაარსები, რომელთაც ავტორიტეტული დისკურსის კვლავწარმოებული ფორმები აღნიშნავენ, შესაძლოა შეიცვალოს არაპროგნოზირებადი მიმართულებებით. ამ ნაშრომში გამოყენებული ტერმინი „*პერფორმატიული წანაცვლება*“ სწორედ ამ იდეას უკავშირდება, მაგრამ, ამავდროულად, ის სხვა რამესაც უსვამს ხაზს: იმას, რომ მნიშვნელობის ცვლილება შესაძლებელი ხდება დისკურსის პერფორმატიული და კონსტატური განზომილებების ურთიერთშემქმნელი მიმართების მეშვეობით, დისკურსის პერფორმატიული განზომილების დომინანტურ პოზიციაში აღზევება (ის ფაქტი, რომ რიტუალიზებული ფორმა ფიქსირებულია, მისი გათამაშება კი - გარდაუვალი) შესაძლებელს ხდის წანაცვლებას კონსტატური განზომილების დონეზე.

³⁹ სოციალიზმის „მოკლე ეპოქის ეკონომიკის“ ბევრი პრაქტიკა, სწორედ ამ პერფორმატიული წანაცვლების მიხედვით იყო ორგანიზებული, მაგალითად, შეგვიძლია გვიანდელი სოციალიზმის ინდუსტრიული წარმოების ცენტრალური სიმბოლო - „გეგმის“ შესრულება - მოვიხმოთ. საბჭოთა ეკონომიკის ინდუსტრიული მმართველებისთვის უაღრესად მნიშვნელოვანი იყო გეგმის წარმატებით შესრულება ფორმალურად (რიცხვებში, დიაგრამებში, სტატისტიკაში, ანგარიშებში და ა.შ). აღნიშნულ მმართველებს, სხვა ბევრ რამესთან ერთად, სხვადასხვა მეთოდების შემუშავებაც სჭირდებოდათ (მოლაპარაკების წარმოება რესურსებთან დაკავშირებით, მასალების მოპოვება, ბარტერი და ა.შ), რათა თავიდან აეცილებინათ ის წინაღობები, რომელთაც თავად სოციალისტური ეკონომიკის ფუნქციონირება წარმოქმნიდა. შედეგად, გეგმა ხშირად იმ პრაქტიკების მოშველიებით სრულდებოდა, რომლებიც ამ გეგმის დიზაინის უშუალო მნიშვნელობებს ეწინააღმდეგებოდა (მაგალითად, იმ სოციალური საჭიროებისა, რომლის გეგმას ჩანაფიქრში ევალებოდა). იხ. Nove (1977); Kornai (1980); Verdery (1996); Ledeneva (1998). „გეგმამ“, როგორც სოციალისტური ეკონომიკის სიმბოლომ, პერფორმატიული წანაცვლება განიცადა. რეპრეზენტაციაში (მოხსენებებში, სტატისტიკაში, დიაგრამებში) მას თანმიმდევრული სიზუსტით გამოსახავდნენ, თუმცა, მისი შინაარსი ღიაობასა და, გარკვეულწინად, არაპროგნოზირებადობას იძენდა, რაც, თავის მხრივ, ახალი მნიშვნელობების წარმოქმნას ხდიდა შესაძლებელს. „გეგმის ფეტიშის“ შესანიშნავი ანალიზისთვის იხ. Lampland (1995).

რეპრეზენტაცია თუ კონტრეპრეზენტაცია საზიარო, „საჯარო“ დისკურსის ფართოდ გავრცელებულ სტატუსს ვერასდროს მიიღებდა⁴⁰.

მაგრამ ავტორიტეტული დისკურსის ამ რიტუალიზებული და სამეტყველო აქტების რეპლიკაცია მხოლოდ ინსტიტუციური, ძალაუფლებრივი ურთიერთობების კონტროლისა და სასჯელის შიშის გამო არ მომხდარა. ის მოხდა იმიტომ, რომ პერფორმატიული განზომილების მნიშვნელობა განუზომლად დიდი იყო. ავტორიტეტული დისკურსის კვლავწარმოების ფორმებმა ძლიერი პერფორმატიული ფუნქცია შეიძინეს. მათ მოქალაქეებს საშუალება მისცეს ჩართულიყვნენ არაპროგნოზირებადი შინაარსების, ყოველდღიური ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტების, ინტერესებისა და აქტივობების წარმოქმნაში, რომლებიც გვიანი სოციალიზმის პერიოდში ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ჩნდებოდნენ და მაინცდამაინც ავტორიტეტული დისკურსის იდეოლოგიური, კონსტატური შინაარსებით არ იყვნენ განსაზღვრულნი.

ეს ახალი არაპროგნოზირებადი შინაარსები აღარ ემთხვეოდნენ ავტორიტეტულ დისკურსში ნავარაუდევ და ექსპლიციტურად განმარტებულ მნიშვნელობებს. მაგრამ, არ არის აუცილებელი ამ პროცესის ზემოთხსენებულ დისკურსში არტიკულირებული ნორმებისა და შინაარსების მიმართ „წინააღმდეგობად“ წარმოვიდგინოთ. როგორც დერიდა ამტკიცებდა, ნიშნის უნარი, საკუთარი ძალისხმევით დაეხსნას კონტექსტს, პოლიტიკურად და ეთიკურად ნეიტრალური პროცესია იქამდე, სანამ ამ ნიშანს ახალი მნიშვნელობით არ დატვირთავენ (Hollywood 2002, 107). პერფორმატიულობის ბატლერიული კონცეფციის კრიტიკული წაკითხვისას საბა მაჰმუდი ავტორის ფუკოსეულ მიგნებას ეყრდნობა, რომლის მიხედვითაც „ნორმებისთვის წინააღმდეგობის გაწევის შესაძლებლობა, ავტონომიური ინდივიდის ცნობიერებაში კი არა, თავად ძალაუფლების სტრუქტურაში [არსებობს]“, მაგრამ, მაჰმუდი აგენტობისა და წინააღმდეგობის ერთმანეთთან გაიგივების ტენდენციის წინააღმდეგ გამოდის: „[თუ] აგენტობის უნარი, შეცვალოს სამყარო ან საკუთარი თავი, ისტორიული და კულტურული სპეციფიკურობით ხასიათდება (კონტექსტზეა დამოკიდებული როგორც ის, თუ რას გულისხმობს „ცვლილება,“ ასევე ისიც, თუ რამდენად მძლავრია ცვლილება), მაშინ, მისი საზრისი და მნიშვნელობა აპრიორულად განსაზღვრული ვერ იქნება ... [ნათელია, რომ] აგენტობის უნარი არა მხოლოდ იმ აქტებით უნდა განისაზღვროს, რომელთაც შედეგად (პროგრესული) ცვლილება მოსდევთ, არამედ იმ ქმედებებითაც, რომელთაც განგრძობადობა, უძრავობა და სტაბილურობა დაუსახავთ მიზნად“ (Mahmood 2001, 212).⁴¹

ამ კრიტიკულ გაგებას ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ აგენტური უნარი შესაძლოა იმ აქტებშიც იყოს მოცემული, რომლებიც არც ცვლილებისკენ და არც განგრძობადობისკენ არიან მოწოდებულნი და მათი მიზანი წვრილმანი წანაცვლებებისა და მუტაციების შემოტანაა იმ დისკურსულ რეჟიმში, სადაც მათი არტიკულირება ხდება. ამგვარი აქტები დისკურსულ აგენტთა უმრავლესობისთვის შესაძლოა სრულიად უმნიშვნელო, დამკვირვებელთა უმრავლესობისთვის კი სრულიად უხილავი იყოს. სრულიად შესაძლებელია, ისინი სისტემების პოლიტიკურ და ეთიკურ პარამეტრებს ეწინააღმდეგებოდნენ და რაც კიდეც უფრო მნიშვნელოვანია, სუბიექტი აღჭურვილნი

⁴⁰ მაგალითად, როდესაც 1968 წლის აგვისტოში მოსკოვის წითელ მოედანზე შვიდმა ადამიანმა ჩხოსლოვაკეთში სამხედრო შეჭრა გააპროტესტა, ჯგუფი რამდენიმე წუთში დააპატიმრეს და ეს მოვლენა საბჭოთა პრესას საერთოდ არ გაუშუქებია, რის გამოც პროტესტი საბჭოთა მოსახლეობის უმრავლესობისთვის მომდევნო 20 წლის განმავლობაში სრულიად უცნობი რჩებოდა, მანამ, სანამ, პერესტროიკის პერიოდში, პირველად იქცეოდა საჯარო განხილვის საგნად.

⁴¹ იხ. Hollywood (2002, 107n57); Morris (1995, 15); Fraser (1995).

უნარით, საკუთარ თავში ერთდროულად დაიტოს სისტემის დაპირებები, პოზიტიური იდეალები, ეთიკური ღირებულებები და შესაძლებლობები და, ამავდროულად, თავიდან აიცილოს ის ნეგატიური და მჩაგვრელი შეზღუდვები, რომელთა წიაღშიც მიმდინარეობს მათი არტიკულირების პროცესი. თვალსაზრისი, რომელიც აჩვენებს, როგორ იწარმოება ახალი მნიშვნელობა ავტორიტეტული სამეტყველო აქტებისა და რიტუალების გამოვრების მეშვეობით, უარს აცხადებს ფორმისა და შინაარსის, სხვა სიტყვებით, ნამდვილი მნიშვნელობისა და მომიზეზებული მნიშვნელობის ბინარულ დაყოფაზე⁴². საბჭოთა კავშირის მიწურულს, ავტორიტეტული დისკურსის, რიტუალებისა და ტექსტების პერფორმატიული გამოვრება ისევე, როგორც ამ რიტუალებისა და ტექსტების კონსტატური განზომილების მიერ აღუწერელი ახალი მნიშვნელობების წარმოების პროცესში მონაწილეობა, ინდივიდს სოციალიზმის დაპირებების, ღირებულებების, შინაარსებისა და შესაძლებლობების მიმართ სიანლოვის განცდას არ უკარგავდა, მეტიც, ის სუბიექტს საშუალებას აძლევდა გამოეხსნა ის მნიშვნელობები, ღირებულებები და დაპირებები, რომლებიც პარტიული რიტორიკის მოუქნელ ინტერპრეტაციებში იყვნენ გამომწყვდეულნი⁴³.

მომდევნო თავებში შევეცდებით ვაჩვენოთ, რომ ავტორიტეტული დისკურსის პერფორმატულმა წანაცვლებამ, რომელსაც ადგილი 1950-1960-იან წლებში ჰქონდა, საბჭოთა ხალხს საშუალება მისცა განევიტარებინა ბევრად უფრო განსხვავებული მიმართება იდეოლოგიურ შინაარსებთან, ნორმებთან და ღირებულებებთან. მოცემული კონტექსტის გათვალისწინებით მათ შეეძლოთ უარი ეთქვათ ერთ კონკრეტულ შინაარსზე, ნორმასა თუ ღირებულებაზე, აპათიურად ყოფილიყვნენ განწყობილნი მეორის მიმართ, აქტიურად დაეჭირათ მხარი მესამისთვის, კრეატიულად ეთარგმნათ მეოთხე და ა.შ. ეს განწყობები, ნაცვლად სტატიკურისა, განვიტარებადი იყო. რადგან საბჭოთა მოქალაქეები ერთსულოვნად თანამონაწილეობდნენ ავტორიტეტული დისკურსის სამეტყველო აქტებისა და რიტუალების პერფორმატულ კვლავწარმოებაში, ეს ხელს უწყობდა, სისტემა ზოგადად აღქმულიყო როგორც მონოლითური და ურყევი, თუმცა, ამავდროულად, სწორედ ამ პროცესმა შექმნა შესაძლებლობა სისტემის შიგნით ყოველ ფენის ნაბიჯზე აღმოცენებულიყო მრავალფეროვანი და არაპროგნოზირებადი შინაარსები და ცხოვრების წესები. სახელმწიფო სოციალიზმის ურყევი, წინასწარგანჭრეტადი ასპექტები და მისი კრეატიული და არაპროგნოზირებადი შესაძლებლობები, ერთი შეხედვით პარადოქსული მოულოდნელობის წყალობით, ურთიერთგანმსაზღვრელ ელემენტებად მოგვევლინენ.

---

⁴² იხ. მაგალითისთვის, “დეტერიტორიალიზაციის” (2002) დელიოზისა და გვატარისეული ცნება - ბინარული ოპოზიციების (რომელთაც გვატარი “ტერიტორიალიზებულ დაწყვილებებს” [1995] უწოდებდა) დეცენტრირების სტრატეგია, რომელიც თავს არიდებს ალტერნატიული დიქოტომიების კონსტრუირებას. ამ ცნების დეტალურ განხილვას მეოთხე თავში შეხვდებით.

⁴³ ბარნეტი განმარტავს, რომ ჩინეთში სახელმწიფო სოციალიზმის კონტექსტში, სახელმწიფოს შეუცვლელი და გარდაუვალი იდეოლოგიური დისკურსი “მის მიერ შემუშავებული რიტორიკის პირობებში მანევრირების შესაძლებლობას მაინც იძლევა” და მოქალაქეებს საშუალებას აძლევს იფიქრონ, “რომ ისინი უფლებამოსილნი არიან შემოქმედებითად წარმოაჩინონ და გავლენა იქონიონ დაპირებაზე, რომელიც სოციალისტურ დისკურსშია მოცემული” also Hollywood (2002, 107n57); Morris (1995, 15); Fraser (1995).

მასალები და მეთოდები

„პერესტროიკის“ პერიოდის თანმდევი მასშტაბური სოციალური ცვლილებისა და 1990-იანების რეტროსპექტიული პოსტსაბჭოთა დისკურსის თანადროული ხმისა და ტონის ცვლილების ფონზე, „პერესტროიკამდელი“ პერიოდის კვლევა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან შესაძლებლობას გვაძლევს ორი ტიპის მასალას, *თანადროულსა და რეტროსპექტიულს* დავეყრდნოთ. აქ გამოყენებული თანადროული მასალები შედგება გვიანდელი სოციალიზმის შესახებ არსებული წარმოდგენებისგან, რომლებიც იმავე პერიოდს ეკუთვნის. აქ იგულისხმება პირადი მასალები (დღიურები, წერილები, წერილობითი შენიშვნები, სურათები, ნახატები, ხუმრობები, სლენგი, ორალური ჟანრის სხვა მაგალითები, მუსიკალური ჩანაწერები და სამოყვარულო კინოსურათები) და ოფიციალური საბჭოთა პუბლიკაციები (დოკუმენტები და ოფიციალურად წარმოთქმულ სიტყვათა ტექსტური ვარიანტები, საგაზეთო სტატიები, მხატვრული ლიტერატურა, ფილმები, ფოტოები და მულტიფილმები). რეტროსპექტიული მასალები კი ხსენებული პერიოდის შესახებ არსებულ მომავლიდან წარსულისკენ მიმართულ წარმოდგენებს მოიცავს, რომლებიც „პერესტროიკასა“ და პირველ პოსტსაბჭოთა ათწლეულს განეკუთვნებიან. აქ თავს იყრის ავტორის მიერ ჩატარებული ინტერვიუები და საუბრები (დაახლოებით 50 ნახევრად სტრუქტურირებული ინტერვიუ პარტიისა და კომსომოლის ყოფილ ლიდერებთან, საჯარო გამოსვლების მწერლებთან, ოფიციალური პროპაგანდის წარმომადგენელ ხელოვანებთან, კომსომოლის რიგით წევრებთან, სტუდენტებთან, მუშებთან, ინჟინრებთან, კულტურის სფეროს „სამოყვარულო“ გაერთიანებებთან და სხვებთან), აგრეთვე, ათეულობით გამოქვეყნებული ინტერვიუ, მემუარი, ესეი, კინო და მხატვრული ლიტერატურა. ეს მასალები ავტორისეულ თარგმანს წარმოადგენს გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა სხვა რამეა მითითებული.

ამ მასალათა ერთი ნაწილი 1994-1995 წლებში 15 თვის განმავლობაში წარმოებული სავლე კვლევითი სამუშაოების დროს შევაგროვე. კვლევის მასშტაბის გაფართოების მიზნით 1996, 1997 და 1998 წლების ზაფხულებში მასალებს ინტერვიუები, დღიურები და პირადი მიმოწერები დავუმატე, რომლებიც შედარებით ფართო გეოგრაფიულ არეალს მოიცავდნენ: სანქტპეტერბურგსა და რამდენიმე სხვა რუსულ ქალაქს, მათ შორის მოსკოვს, კალინინგრადს, სმოლენსკს, სოვეცკს, ნოვოსიბირსკს, იაკუცკს და პენზას⁴⁴. ჩემი კვლევის პროცესი დაიწყო ცნობით, რომელსაც 1994 წლის ზაფხულზე, ორი თვის განმავლობაში ვაქვეყნებდი: „რამდენად კარგად გვახსოვს ჩვენი ცხოვრება 1985 წლამდე, სანამ პერესტროიკის ცვლილებები დაიწყებოდა? განცდები და გამოცდილებები, რომლებიც საბჭოთა განვლილ წლებს უკავშირდებიან პირად ჩანაწერებში, დღიურებსა და მიმოწერებშია აღბეჭდილი. ისინი მნიშვნელოვანი ისტორიული დოკუმენტებია, რომელთა გაქრობაც არ უნდა დავუშვათ. მე 1960-იანი წლებიდან გარდაქმნის ეპოქის დასაწყისამდე პერიოდის სოციოლოგიური⁴⁵ გამოკვლევის ჩატარებას ვგეგმავ და ვეძებ წერილობით გადმოცემულ პირად მასალებს, რომლებიც იმ დროინდელ ყოველდღიურობას აღწერს.“

⁴⁴ უმეტეს შემთხვევაში, ინფორმანტთა სახელებს ვიყენებ მათი ვინაობის გამხელის გარეშე. რამდენიმე სენსიტიურ შემთხვევაში კი მათი სახელები, ისევე როგორც სიტუაციის აღმწერი დეტალები - მაგალითად სკოლები და ინსტიტუციები - აგრეთვე შეცვლილია. რამდენიმე საყოველთაოდ ცნობილი ინფორმანტი, თანხმობის საფუძველზე, მათი ნამდვილი სახელებითა და გვარებითაა მოხსენებული.

⁴⁵ რუსულ, ისევე როგორც კონტინენტური ევროპის მრავალ სხვა კონტექსტში, ტერმინი „სოციოლოგი“ ამ ტიპის კვლევას უფრო მეტი სიზუსტით აღწერს, ვიდრე ტერმინი „ანთროპოლოგი“.

ცნობას თან საკონტაქტო ინფორმაციაც ერთვოდა, გამომხაურება კი ენთუზიაზმით იყო განმსჭვალული. ყველა ასაკობრივი ჯგუფის წამომადგენელ ათეულობით ადამიანს სურდა თავიანთი წერილობითი მასალის გაზიარება იმ პერიოდთან ან სულაც უბრალოდ საუბარი პრობლემაზე, რომელიც, როგორც ჩანს, ყველა მათგანს აინტერესებდა: მაინც რა იყო ისეთი მათ ცხოვრებაში 1985 წლამდე, რამაც ცვლილება ასე მოულოდნელ, მაგრამ, ამავდროულად, ასე მასშტაბურ და მყისიერ მოვლენად წარმოაჩინა? მიუხედავად იმისა, რომ შეგროვებული მასალების ნაწილი უფროს თაობებს ეკუთვნოდათ, მათი უმრავლესობა, მაინც 30-40 წლის ადამიანებს აერთიანებდა - მათ, ვინც ზრდასრულ ასაკში პერესტროიკამდე ერთი ან ორი ათწლეულით ადრე შეაბიჯა. მეტი შანსი იყო ამ შედარებით ახალგაზრდა თაობის წარმომადგენლებს წაეკითხათ გაზეთში გამოქვეყნებული ცნობა და გამომხაურებოდნენ მას, ეწარმოებინათ დღიურები ან შეენახათ პირადი მიმოწერები. თუმცა, სხვადასხვა ადამიანთან საუბრებში გამოიკვეთა კიდევ ერთი რამ, მიუხედავად იმისა, რომ სოციალიზმის მოულოდნელი ტრანსფორმაცია სხვადასხვა სოციალური ჯგუფებისა და თაობებისათვის ერთნაირად იყო მოულოდნელიც და მოსალოდნელიც, ახალგაზრდები, ანუ ისინი, ვინც საშუალო სკოლები 1970-იან წლებში ან 1980-იანი წლების დასაწყისში დაამთავრეს და ვისზეც განსაკუთრებით იმოქმედა ტრანსფორმაციის ასეთმა მყისიერმა ეფექტმა, მათდა გასაკვირად, ამ ცვლილებისთვის ყველაზე მეტად მომზადებულნი აღმოჩნდნენ. ამ ადამიანებს ყველაზე მეტად სურდათ ამ მოვლენისა და თავიანთი გამოცდილების გააზრება.

თაობა ბუნებრივი მოვლენა არაა, მას საერთო გამოცდილება და ამ გამოცდილების შესახებ წარმოებული დისკურსი ქმნის. შესაბამისი პირობების გათვალისწინებით ასაკი გვთავაზობს იმას, რასაც კარლ მანჰაიმი „სოციალური პროცესის ისტორიულ განზომილებაში მოცემულ საერთო ადგილს“ უწოდებდა. ადგილს, რომელიც ამ პროცესის შესახებ საზიარო პერსპექტივას ქმნის (Mannheim 1952, 290). სრულწლოვანების კონკრეტულ პერიოდში მიღწევის საზიარო გამოცდილებამ, შეიძლება საზიარო აზროვნებისა და შინაარსების, ისევე, როგორც, მათი კვლავწარმოების პროცესშიც შეიტანოს საკუთარი წვლილი (Rofel 1999, 22). დემარტინი (1985) აქცენტს თაობის ორ ერთმანეთისგან განსხვავებულ გაგებაზე აკეთებს, პირველს თაობა საერთო თვისებების მქონე ჯგუფად, *კოჰორტად*, მეორეს კი *შთამომავლობად* ესმის. *კოჰორტა* ხაზს ასაკობრივ განსხვავებებს უსვამს და ეყრდნობა დაშვებას, რომ ერთი ასაკის ინდივიდებს ერთმანეთთან გარკვეული მსგავსებები, სხვა *კოჰორტების* წარმომადგენლებთან მიმართებით კი განსხვავებები ახასიათებთ. *შთამომავლობა* კი თაობათა შორის ურთიერთმიმართებებზე ამხვილებს ყურადღებას და უშვებს, რომ მშობლებსა და შვილებს შორის ძლიერი ურთიერთკავშირი, ხოლო სოციალურ და პოლიტიკურ ცნობიერებებს შორის ერთგვარი განგრძობითობა არსებობს. თაობის ეს ორი გაგება აუცილებელი არ არის ერთმანეთთან წინააღმდეგობაში მოდიოდეს, ისინი შეიძლება თანაარსებობდნენ და ამ ნაშრომში მათი ურთიერთმიმართება სწორედ ასეა გაგებული. რუსეთში თაობისთვის დამახასიათებელი გამოცდილების მნიშვნელობა განუზომლად დიდი და გავლენიანია. ამ წიგნში მოსაუბრე ადამიანებიც აზროვნებენ და მეტყველებენ გვიანი საბჭოთა პერიოდის სიყმაწვილის გამოცდილებაზე. რუსეთში სხვადასხვა თაობათა გამოცდილებებს შორის არსებული განსხვავებების ერთმანეთთან შედარება, კონკრეტული სახელებისა და გვარების გამოყენება და მათი იდენტიფიცირება, თაობის საზიარო გამოცდილების ფორმირებაში მნიშვნელოვნად მიჩნეული მოვლენებისა და კულტურული ფენომენების დასახელება, თაობათაშორისი განგრძობითობის აღწერა და ა.შ. გავრცელებული პრაქტიკაა. ეს დისკურსები არა მხოლოდ ირეკლავენ თაობებს, არამედ მათ წარმოებაში მნიშვნელოვან ფუნქციას ასრულებენ.

ეს ნაშრომი მხარს უჭერს იმ მოსაზრებას, რომ ავტორიტეტული დისკურსის პერფორმატიული წანაცვლებისა და ამ დისკურსის ნორმალიზაციის გამო, პოსტ-სტალინისტური პერიოდი, 1950-იანების შუა წლებიდან 1980-იანების შუა წლებამდე, აღიქმებოდა საერთო მახასიათებლების მქონე პერიოდად, რომელსაც აქ გვიანი სოციალიზმის სახელით მოვიხსენიებთ. ამ პერიოდის ამსახველი ლიტერატურის ერთ ნაწილში ხსენებული 30 წლიანი პერიოდი, ორ შედარებით მოკლე მონაკვეთადაა დაყოფილი, რომლებზეც ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ. დათბობის (Застой), რომელიც ხრუშჩოვის პერიოდია და უძრაობის (Застой), რომელიც ბრეჟნევის მმართველობის დროს ასახავს, პერიოდებად. ამ ორ პერიოდს შორის სიმბოლურ წყალგამყოფად 1968 წლის ზაფხულში საბჭოთა არმიის ჩეხოსლოვაკეთში შეჭრას მიიჩნევენ (Strada 1998, 11). დროის ეს მონაკვეთი მეტნაკლებად ემთხვევა ორ თაობას - შედარებით უფროს თაობას, რომელსაც, ხანდახან „სამოციანელებს“ (шестидесятники - ტერმინი ამ თაობისთვის ფორმაციული მნიშვნელობის მქონე ათწლეულის სახელწოდებიდან წარმოდგება) უწოდებენ და შედარებით ახალგაზრდები, რომელსაც აქ „უკანასკნელ საბჭოთა თაობად“ მოვიხსენიებთ.

წინამდებარე კვლევა ძირითად აქცენტს ამ შედარებით ახალგაზრდა თაობაზე აკეთებს - ადამიანებზე, რომლებიც გვიანი 1950-იანი წლებიდან, ადრეულ 1970-იან წლებამდე დაიბადნენ და სრულწლოვნებას 1970-იანების მიწურულს ან 1980-იანების შუაწელში მიაღწეს (იხ. აგრეთვე Boyrn 1994; Lur'e 1997 და 1998). ბოლო საბჭოთა ათწლეულის შუაწელში 15-დან 34 წლამდე ასაკის მოსახლეობა საბჭოთა პოპულაციის ერთ მესამედს შეადგენდა და, მაშასადამე, განეკუთვნებოდა თაობას, რომელსაც უკანასკნელ საბჭოთა თაობას ვუწოდებ.⁴⁶ მიუხედავად სოციალურ კლასთან, გენდერთან, განათლებასთან, ეთნიკურ წარმომავლობასთან, პროფესიასთან, გეოგრაფიულ ადგილმდებარეობასთან და ენასთან დაკავშირებული გასხვავებებისა, რომლებიც ამ ადამიანებისთვის სოციალიზმის გამოცდილებას სხვადასხვაგვარად წარმოაჩენდა, მათ მაინც გააჩნდათ აღნიშნული პერიოდისთვის დამახასიათებელი აღქმების, შინაარსებისა და პროცესების საზიარო გამოცდილება, რადგან სრულწლოვანების ასაკს გვიან 1970-იანებში ან 1980-იანების შუაწელში მიაღწიეს. როგორც რუსმა ფილოლოგმა მარინა კნიაზევამ აღნიშნა, თაობას, რომელსაც ის „უძრაობის შვილებს“ (дету застоя) უწოდებდა, მათი წინამორბედი და შემდგომი თაობებისგან განსხვავებით არ აერთიანებდა „ინაუგურაციული მოვლენა“, რომელიც მათ კოჰორტად აქცევდა (1990). უფროსი თაობების იდენტობა ისეთ მოვლენათა პირობებში ჩამოყალიბდა, როგორებიც რევოლუცია, ომი, სტალინის უარყოფა იყვნენ, ახალგაზრდა თაობების იდენტობა კი საბჭოთა კავშირის ნგრევას დაემთხვა. ამ უფროსი და ახალგაზრდა თაობებისგან განსხვავებით, უკანასკნელი საბჭოთა თაობის საზიარო იდენტობის ფორმირება ბრეჟნევის მმართველობის წლებში ნორმალიზებული, ყველგანმყოფი და ურყევი ავტორიტეტული დისკურსის საერთო გამოცდილებამ განაპირობა.

აღნიშნული თაობის წარმომადგენელთა უმრავლესობა 1970-1980-იან წლებში კომსომოლში იყო გაწევრიანებული. კომსომოლის წევრობამ ისინი ავტორიტეტულ ტექსტთა და რიტუალოთა კვლავწარმოებისა და რეცეფციის პროცესში კოლექტიურად მონაწილე ყველაზე მასშტაბურ ჯგუფად აქცია, სკოლების, ინსტიტუტების, ფაბრიკებისა და ა.შ. ლოკალურ კონტექსტებში, სადაც კომსომოლის ორგანიზაციები ოპერირებდნენ. იმდენად, რამდენადაც ბრეჟნევის პერიოდში იყვნენ აღზრდილნი, მათ საბჭოთა სისტემასა და ყოველდღიურ ცხოვრებაში მომხდარი მასშტაბური ცვლილებები „პერესტროიკის“ პერიოდამდე არ გამოუცდიათ და დაწყებითი

⁴⁶ საბჭოთა კავშირის მთლიანი მოსახლეობა იმ დროისთვის 281 მილიონს აღწევდა [1989 წელს ჩატარებული მოსახლეობის საერთო აღწერის შედეგები]. 1992. მოსკოვი: გოსკომსტატი

კლასების ასაკიდან მოყოლებული, გამორჩეულად იყვნენ გაწაფულნი ავტორიტეტული დისკურსის ფორმათა პერფორმატულ კლავწარმოებაში. ამავდროულად, ისინი აქტიურად იღებდნენ მონაწილეობას ახალი მისწრაფებების, იდენტობებისა და ცხოვრების წესების შექმნაში, რაც ავტორიტეტული დისკურსის საშუალებით ხდებოდა, მაგრამ მთლიანად ამ უკანასკნელის მიერ განპირობებული არ ყოფილა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამ კომპლექსურმა ურთიერთობამ მათ საშუალება მისცა შეენარჩუნებინათ სიახლოვე სოციალიზმის არაერთ ესთეტიკურ შესაძლებლობასთან და ეთიკურ ღირებულებასთან და, ამავდროულად, ეთარგმნათ ისინი ახალ სამეტყველო ლექსიკონებში, რომელთაც სახელმწიფო ვერ პროგნოზირებდა - ამგვარად, თავი აერიდებინათ სისტემის მიერ შემუშავებული კონტროლის ფორმებისა და შეზღუდვებისთვის.

უკანასკნელი საბჭოთა თაობის შესახებ განვითარებული ეს მსჯელობა წინამდებარე ნაშრომში გამოყენებული მეთოდის ფართო იმპლიკაციებთანაა დაკავშირებული. ეს წიგნი არც საბჭოთა ცხოვრების რეპრეზენტაციულ ნორმაზეა და არც საშუალოსტატისტიკურ საბჭოთა გამოცდილებაზე. ამის ნაცვლად, ის იმ შინაგან ცვლილებებს იკვლევს, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა საბჭოთა სისტემაში გვიანი სოციალიზმის დროს, დისკურსის, იდეოლოგიისა და ცოდნის დონეებზე, თუმცა, მათი ნამდვილი ბუნება მხოლოდ მოგვიანებით, სისტემის ნგრევისას გამოაშკარავდა. ამიტომაც, რომ ეს ანალიზი უარს ამბობს არაერთი მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენის, პოლიტიკური პროცესის, ეკონომიკური პირობების, სოციალური კლასების, ეთნიკური ჯგუფებისა და გენდერული განსხვავებების განხილვაზე. ის ყურადღებას ამახვილებს სხვადასხვა დიდ და მომცრო რუსულ ქალაქში მცხოვრებ განათლებულ, ახალგაზრდა, ურბანიზებულ თაობებზე, რომლებიც საბჭოთა სახელმწიფოს დისკურსების, იდეოლოგიური ინსტიტუციებისა და რიტუალების წარმოებაში იყო ჩართული და სხვადასხვა კულტურულ საქმიანობას - მეცნიერებას, ლიტერატურასა თუ მუსიკას - ეწეოდა. მიუხედავად იმისა, რომ კოჰორტის დისკურსები, საქმიანობები, მიმართებები და ღირებულებები მოცემული პერიოდის საშუალოსტატისტიკურ სოციალურ გამოცდილებას მთელი რეპრეზენტაციული სიმძლავრით ვერ აღწერენ, ისინი არანაკლებ მძლავრ პერსპექტივას გთავაზობენ, რომლის მეშვეობითაც სისტემის შიგნით განვითარებული წანაცვლებები ხილული ხდება.

ამგვარ ანალიზს მჭიდროდ უკავშირდება მეთოდოლოგიური ასპექტი, რომელმაც ამ ტექსტში ავტორის ადგილი უნდა გამოარკვიოს. ტექსტში მოცემული მოვლენების, დაკვირვებებისა და ანალიზის განხილვისას, საკუთარ თავს „მედ“ იშვიათად ვისხენიებ, ეს გაცნობიერებული გადაწყვეტილებაა, რომელზეც სერიოზულად მაქვს ნაფიქრი. დამკვირვებლისა და მწერლის პოზიციებთან მიმართებით თვითრეფლექსიურობის შენარჩუნება ნებისმიერი ანალიზის საკვანძო ინგრედიენტი და ანთროპოლოგიას ამის კეთების ხანგრძლივი ტრადიცია აქვს. მაგრამ ეს თვითრეფლექსიური პოზიცია არ უნდა ავურიოთ ავტორისეული „მეს“ კონსტრუირებაში, რომელიც ტექსტში სუვერენული და უნიტარული ლინგვისტური ფორმითაა მოცემული. ავტორისეული სხმა ღრმად დეცენტრალიზებული და მრავალხმიანია, ამას ბახტინი - ამ ნაშრომის ერთ-ერთი მთავარი ინსპირაცია - მთელი სიმძლავრით უსვამდა ხაზს. ეს წიგნიც ჩემი ავტორისეული თვითის მრავალმხრივი, ტემპორალური, სივრცითი და კულტურული დეცენტრირების შედეგია. ნაშრომი ნაწილობრივ იმ ადამიანის ხმითაა დაწერილი, ვისაც გვიან სოციალისტურ პერიოდში საბჭოთა კავშირში ცხოვრების პირადი გამოცდილება აქვს, ნაწილობრივ იმ ინდივიდის ხმით, ვინც უკანასკნელი 15 წლის განმავლობაში ამერიკის შეერთებულ შტატებში ცხოვრობდა, ვინც სამეცნიერო ხარისხი ამერიკულ უნივერსიტეტში მიიღო, ვინც პროფესიონალ ანთროპოლოგად ამერიკის შეერთებულ შტატებში ჩამოყალიბდა

და ვინც დაისწავლა, როგორ დაეკავებინა რეტროსპექტიული პოზიცია და ეკვლია განსხვავებული კულტურული და ლინგვისტური არეალები, რათა გადაეაზრებინა და გაეანალიზებინა წარსულ მოვლენათა წარმოშობის ისტორიები და შინაარსები. დამატებით, ეს ნაშრომი, არა მხოლოდ საბჭოეთში ცხოვრების გამოცდილებამ, არამედ პოსტ საბჭოთა ტრანსფორმაციებმა და ორივე მათგანის შესახებ სოციალური მეცნიერების სფეროში წარმოებულმა დასავლურმა და პოსტსოციალისტურმა ნაშრომებმა განაპირობა. იმის გააზრება, რომ წინამდებარე ტექსტი ჩემი ავტორისეული ხმის მრავალმხრივმა დეცენტრალიზებულმა პოზიციებმა და ტემპორალობებმა განაღდეს შესაძლებელი, მაიძულებს უარი ვთქვა პირველი პირის პერსპექტივიდან წერაზე და უხერხულობას მიჩენს „ადგილობრივი ანთროპოლოგის“ ტერმინთან მიმართებით.